

M. ROSTOVITZEFF

ΡΩΜΑΪΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

BAN
937
ROS

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΖΗΣΗ
1984

XIV

Η ΗΓΕΜΟΝΙΑ (PRINCIPATUS) ΤΟΥ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ

162 Ὁ ἀγώνας τῆς Συγκλήτου ἐναντίον τοῦ στρατιωτικοῦ δεσποτισμοῦ ὑπῆρξε μακροχρόνιος. Μολονότι φαινόταν πὼς εἶχε ἐξουθενωθεῖ ἀπὸ τὰ πλήγματα πού δέχθηκε ἀπὸ τὸν Καίσαρα, ὥστόσο, ὅπως εἶδαμε παραπάνω, οἱ ἐπεμβάσεις τοῦ δικτάτορα στό ἰσχύον πολιτειακὸ καθεστῶς ἐγιναν σέ μεγαλύτερη ἔκταση καὶ μέ περισσότερη βιασύνῃ ἀπὸ ὅση ἐπέτρεπαν οἱ συνθήκες τῆς ἐποχῆς. Ὁ Καίσαρ δὲν θέλησε νὰ λάβει ὑπόψη τοῦ τῆ μορφῆ πού εἶχε πάρει ἡ ρωμαϊκὴ πολιτεία στό πέρασμα τῶν αἰῶνων καί, τὸ κυριότερο, ἀγνόησε τελείως δύο βασικά δεδομένα: πρῶτα-πρῶτα τὴν ἐπιθυμία τῶν Ρωμαίων πολιτῶν νὰ διατηρήσουν τὴν προνομιακὴ θέση τους στὴν αὐτοκρατορία, καὶ ἔπειτα τὴν ὑψηλὴ θέση πού εἶχαν ἀποκτήσει οἱ δύο ἰθύνουσες τάξεις τῆς κοινότητος — οἱ συγκλητικοὶ καὶ οἱ ἱππεῖς. Παρ' ὅλα αὐτὰ ἡ Σύγκλητος ἐπειδὴ δὲν βρῆκε στρατιωτικὴ ὑποστήριξη, ἀπέτυχε στὴν προσπάθειά της νὰ ἐπαναφέρει, ὕστερα ἀπὸ τὸν θάνατο τοῦ Καίσαρα, τὸ παλιὸ πολιτειακὸ καθεστῶς καὶ νὰ ἀνακτήσει τὸ κύρος της. Στὴ διαμάχη μεταξὺ τοῦ Ἀντωνίου καὶ τοῦ Ὀκταβιανοῦ πού ἀκολουθεῖ δὲν τίθεται πιά κἄν θέμα κυριαρχίας τῆς Συγκλήτου: τὸ πρόβλημα ἔχει ὀριστικὰ λυθεῖ ὑπὲρ τῆς στρατιωτικῆς ἡγεσίας. Τὸ πρόβλημα ποιὸν ἀπὸ τοὺς δύο διεκδικητὲς τῆς ἐξουσίας θά προτιμοῦσε ὁ λαὸς εἶχε δευτερεύουσα σημασία. Τὰ προβλήματα πού εἶχαν οὐσιαστικὴ σημασία ἦταν τὰ ἑξῆς: θά ἔπρεπε νὰ διατηρηθεῖ ἡ ἐνότητα τοῦ κράτους, καί, ἂν ναί, ποιά μορφὴ ἐξουσίας θά εὐνοοῦσαν περισσότερο οἱ ἰθύνουσες τάξεις τοῦ πληθυσμοῦ, τὸ σύνολο δηλ. τῶν Ρωμαίων πολιτῶν;

Ἡ ἐπιλογή θά ἔπρεπε νὰ γίνῃ ἀνάμεσα σέ δύο μορφές στρατιωτικῆς μοναρχίας. Ὁ Καίσαρ — τίς ἀπόψεις τοῦ ὁποίου υἰοθέτησε ὁ Αντώνιος — εἶχε ἐπιδιώξει τὴν ἐγκαθίδρυση ἑνὸς στρατιωτικοῦ καθεστώτος, βασισμένου στὴν ὑποστήριξη τοῦ πληθυσμοῦ ὅλης τῆς αὐτοκρατορίας. Πίστευε πὼς ἡ Ἰταλία, μέ ἄλλα λόγια οἱ Ρωμαῖοι πολίτες, καὶ οἱ ἐπαρχίες, μέ ἄλλα λόγια οἱ ὑποτελεῖς αὐτῶν τῶν Ρωμαίων πολιτῶν, θά ἔπρεπε νὰ συγχωνευτοῦν σέ ἓνα ἐνιαῖο σύνολο καὶ νὰ εἶναι

163
ἐξίσου ὑπήκοοι τοῦ ἴδιου ἡγεμόνα. Ὅμως τὰ ἀνώτερα κοινωνικά στρώματα, ἔχοντας καί τήν ὑποστήριξη ὄλων τῶν Ῥωμαίων πολιτῶν, δηλαδή ὄλων τῶν Ἰταλῶν καί μέρους τῶν κατοίκων τῶν ἐπαρχιῶν, ἐνῶ δέχονταν πῶς ὁ ἀρχηγός τοῦ στρατοῦ θά ἔπρεπε νά κατέχει τήν ἀνώτατη ἐξουσία μέσα στήν πολιτεία, δέν εἶχαν καμιά διάθεση νά παραιτηθοῦν ἀπό τήν προνομιακή τους θέση καί νά ἐξομοιωθοῦν μέ τόν ὑπόλοιπο πληθυσμό τῶν ἐπαρχιῶν. Ἡ ἐθνική ὑπερηφάνεια τῆς Ἰταλίας εἶχε διεγερθεῖ. Οἱ Ῥωμαῖοι πολίτες ἀπαιτοῦσαν ἡ κυριαρχική θέση, πού ὄστερα ἀπό μακροχρόνιους ἀγῶνες εἶχαν ἀποκτήσει, νά τοὺς ἀναγνωριστεῖ τώρα ὡς δικαίωμα. Ὁ Ὀκταβιανός μπόρεσε νά καταβάλει τόν Ἀντώνιο, ἀκριβῶς γιατί συνειδητοποίησε τή δύναμη αὐτοῦ τοῦ ἐθνικοῦ συναισθήματος καί τό χρησιμοποίησε στήν ἀναμέτρηση μέ τόν ἀντίπαλό του. Βασιζόμενος σ' αὐτό τό συναίσθημα δέσμευσε ὁ ἴδιος τόν ἑαυτό του μέ τήν ἄγραφη ὑποχρέωση νά μὴ θίξει τήν πολιτική ὑπεροχή τῆς Ἰταλίας καί τὰ κύρια χαρακτηριστικά τῆς ἰταλικῆς κοινωνίας. Τό ρωμαϊκό κράτος εἶχε ἀνάγκη ἀπό νέο αἷμα καί ἡ παλινόρθωση ἦταν ἀναπόφευκτη, δέν ἔπρεπε ὅμως νά γίνει τίποτε περισσότερο ἀπό παλινόρθωση: κανεῖς δέν διανοοῦνταν ἡ ἐπιθυμοῦσε τή δημιουργία ἐνός νέου κράτους πάνω στά εἱρεῖπια τοῦ παλαιοῦ. Ἡ ἀρχαία Ῥώμη δέν πέθανε ἀκόμη, σκέφτονταν οἱ πολίτες της· γιατί λοιπόν νά θρηνολογοῦμε πρὶν ἀπό τόν θάνατό της; Αὐτή ἡ πεποίθηση ἐπικρατοῦσε στήν Ἰταλία καί προφανῶς ὁ Ὀκταβιανός τή συμμαριζόταν. Εἶναι φανερό πῶς κάτω ἀπό αὐτές τίς συνθήκες δέν διέθετε τήν ἐλευθερία πού χρειαζόταν γιά νά δημιουργήσει ἕνα νέο πολίτευμα. Τό μεγαλεῖο του ἐγκριεται ἀκριβῶς στό ὅτι ὄχι μόνον κατάλαβε σωστά τίς σχέσεις μεταξύ τῶν διαφόρων κοινωνικῶν δυνάμεων ἀλλά παράλληλα ἦταν ἐτοιμος νά ἐργαστεῖ εὐσυνείδητα προκειμένου νά συναγάγει ἀπό τή δεδομένη κατάσταση τὰ σωστά πρακτικά συμπεράσματα. Ἐπαναλαμβάνω: δέν ἔχουμε κανένα λόγο νά ὑποθέσουμε πῶς οἱ ἐνέργειές του ὑπαγορεύονταν ἀπλῶς ἀπό ὑπολογισμό, μέ ἄλλα λόγια πῶς ἡ πολιτική του σταδιοδρομία ἦταν μόνο μία σειρά παραχωρήσεων στήν κοινή γνώμη τῶν Ῥωμαίων πολιτῶν. Ἀναμφίβολα πίστευε καί ὁ ἴδιος πῶς ἡ κοινή γνώμη ἦταν σωστή, πῶς ἡ Ῥώμη δέν εἶχε πεθάνει καί πῶς δική του ἀποστολή ἦταν νά ἀποκαταστήσει τήν παλιά της δόξα.

Σκοπός του ἦταν νά συνδυάσει τή στρατιωτική ἐξουσία πού τοῦ εἶχε κληροδοτηθεῖ ἀπό τοὺς προκατόχους του καί εἶχε ἀποδειχθεῖ ἀπαραίτητη γιά τήν ἀποκατάσταση καί διατήρηση τῆς εἰρήνης, τῆς τάξης καί τῆς ὀρθῆς διακυβέρνησης, μέ τήν ἰσχυρή ἐπιθυμία τῶν Ἰταλῶν καί τῶν Ῥωμαίων πολιτῶν νά διατηρήσουν τήν προνομιακή τους θέση, ἂν ὄχι ἀπό πολιτική, τουλάχιστον ἀπό κοινωνική καί οἰκονομική ἄποψη. Μέ αὐτό τόν ὄρο ἡ Ἰταλία ἦταν διατεθειμένη νά δεχτεῖ καί νά ὑποστηρίξει ἕνα στρατιωτικό ἡγέτη πού θά εἶχε ἀπόλυτη σχεδόν ἐξουσία. Οἱ ἐπαρχίες ἀπό τήν ἄλλη μεριά ἦταν ἐτοιμες νά ἀναγνωρίσουν ὅποιαδήποτε ἡγεσία, ἀρκεῖ νά τοὺς ἐξασφάλιζε εἰρήνη καί τάξη.

Τὰ πρῶτα δύο χρόνια μετά τό τέλος τοῦ ἐμφυλίου πολέμου ὁ Ὀκταβιανός

άσχολήθηκε με την ψήφιση όρισμένων μέτρων, αναγκαίων, όπως πίστευε, για την επιτυχία των κατοπινών και ούσιαστικότερων μεταρρυθμίσεών του. Ήταν τώρα ο άρχηγός του ρωμαϊκού κράτους και τό δικαίωμά του νά τό διοικεί ήταν άναμφισβήτητο. Έδειξε όμως άμέσως πώς δέν σκόπευε νά ακολουθήσει τά ί-χνη του Καίσαρα. Άντικείμενο των πρώτων μέτρων του ήταν ή άποκατάσταση των άνωτέρων τάξεων τής ρωμαϊκής κοινωνίας και όλόκληρου του σώματος των πολιτών και ή άνακαίνιση τής πόλης τής Ρώμης. Τό 29 π.Χ. ο Όκταβιανός άναθεώρησε τόν κατάλογο τής Συγκλήτου και διέγραψε 190 άνάξια (κατά την κρίση του) μέλη της, ένα μέρος των οποίων είχε διοριστεί από τόν Καίσαρα. (Τυπικά οί συγκλητικοί αυτοί παραιτήθηκαν έθελούσια, είχε όμως προηγηθεί ύπόδειξη του Όκταβιανού). Τά πρόσωπα αυτά πού με διάταγμα του Καίσαρα είχαν προωθηθεί από τίς τάξεις του στρατού στη Σύγκλητο δέν άνήκαν βέβαια στη συγκλητική τάξη· σέ πολλούς μάλιστα ο Καίσαρ είχε μόλις πρόσφατα άπονείμει τόν τίτλο του Ρωμαίου πολίτη. Τώρα χάρη στίς έέργειες του Όκταβιανού εκπροσωπείται και πάλι στη Σύγκλητο ή άνώτατη ρωμαϊκή nobilitas. Ένα χρόνο νωρίτερα ο Όκταβιανός είχε εισαγάγει μιá σειρά έκκαθαριστικών για τό σωμα των πολιτών μέτρον με σκοπό νά εξασφαλιστεί σ' αυτό ή ύπεροχή του ρωμαϊκού και ίταλικού στοιχείου. Κατά τή γνώμη του ή αύξηση του άριθμού των Ρωμαίων πολιτών δέν θά έπρεπε νά γίνεται με την εισδοχή νέων μελών από τίς έπαρχίες, όπως είχε κάνει ο Καίσαρ, αλλά μέσα από τούς ίδιους τούς Ρωμαίους πολίτες. Για τόν σκοπό αυτό ο Όκταβιανός άπαιτούσε ο κάθε Ρωμαίος πολίτης νά παντρεύεται, νά δημιουργεί οίκογένεια, και τό αίμα αυτών των νέων πολιτών νά είναι καθαρά ίταλικό. Οί γάμοι με άπελευθέρους άπαγορεύονταν. Τό ότι τά μέτρα αυτά ήταν καλά ύπολογισμένα και εξέφραζαν τή βαθιά πεποίθηση του Όκταβιανού στην άναγκαιότητά τους τό άποδεικνύει ή έμφαση με την όποία επέβαλε την εφαρμογή τους (με όρισμένες τροποποιήσεις) τό 18 π.Χ. και τό 9 μ.Χ. Ιδιαίτερα μέτρα εξάλλου επιβλήθηκαν με σκοπό νά έμποδίζονται μέλη των άνωτέρων τάξεων νά συνάπτουν άταίριαστους γάμους: ή άπαγόρευση γάμων με άπελευθερωμένους δούλους εφαρμοζόταν με άυστηρότητα στην περίπτωση των συγκλητικών, άποδείχθηκε όμως άδύνατο νά επιβληθεί σέ όλους τούς Ρωμαίους πολίτες. Τέλος τό 28 π.Χ. ο Όκταβιανός άρχισε τό έργο τής άνακαίνισης τής πρωτεύουσας, άνοικοδομώντας τούς σπουδαιότερους ναούς της.

Παράλληλα προσπαθούσε νά επαναφέρει σταδιακά τούς έξωτερικούς τύπους πού περιέβαλλαν άλλοτε τό καθεστώς τής έλεύθερης πολιτείας. Όστόσο στα πρώτα χρόνια τής διακυβέρνησής του έξακολούθησε νά άσκει τίς έκτακτες έξουσίες πού είχε άναλάβει: ήταν άκόμη ο στρατιωτικός ήγέτης, στόν όποιο όλος ο πληθυσμός όφειλε ύπακοή σύμφωνα με τόν όρκο πίστης πού είχε δώσει. Με αυτή την ιδιότητα διετήρησε και τόν τίτλο <imperator> πού του είχε άπονεμηθεί ήδη τό 40 π.Χ. και έδειχνε τούς στενούς δεσμούς του με τόν στρατό. Στη Ρώμη συνήθιζαν νά προσθέτουν στό όνομά του «Γάιος Ίούλιος Καίσαρ» και τό

Octavianus και νά τόν προσφωνοῦν γιά συντομία μέ αὐτό τό τελευταῖο ὄνομα. Ὁ ἴδιος ὁμοῦς δέν ἀποκαλοῦσε τόν ἑαυτό του «Ὁκταβιανό» καί ἀντικατέστησε τό ὄνομα «Γάιος» μέ τόν κολακευτικό τίτλο «imperator» πού τοῦ εἶχε ἀπονεύσει ὁ στρατός.

Αὐτόν τόν καθαρά στρατιωτικό τίτλο, πού ἔγινε ἔτσι ὄχι μόνον τίτλος ἀλλά καί ὄνομα, τόν δέχτηκε γιά νά διακριθεῖ ἀπό τούς ἄλλους στρατιωτικούς ἡγέτες τῆς ἐπαναστατικῆς περιόδου, γιά τούς ὁποίους ὁ χαρακτηρισμός «imperator» ἀποτελοῦσε ἀπλῶς ἓνα τίτλο (ἔτσι τούς προσφωνοῦσαν οἱ στρατιῶτες τους ὕστερα ἀπό νίκες). Ὁ Ὁκταβιανός διετήρησε αὐτόν τόν χαρακτηρισμό ἀκόμη κι ὅταν ἡ ἐξουσία του ἔπαυε νά εἶναι καθαρά στρατιωτική· ἔτσι εἶχε μείνει συνήθεια νά τόν προσφωνοῦν. Ἐξάλλου στίς ἐπαρχίες ὁ τίτλος imperator εἶχε συνδεθεῖ μέ τήν ἀντίληψη πῶς ἡ ἐξουσία του ἦταν ἀπεριόριστη καί εἶχε οἰκουμενικό χαρακτήρα — ἀντίληψη πού ὁ Ὁκταβιανός εἶχε κάθε λόγο νά θέλει νά διατηρηθεῖ. Ἐτσι ἐξηγεῖται γιὰτί οἱ κάτοικοι τῶν ἀνατολικῶν ἐπαρχιῶν ὑποχρεώθηκαν νά ὀρκιστοῦν πίστη στόν ἴδιο προσωπικά, ὅταν πιά ἡ ἐξουσία του εἶχε ὀριστικά ἐδραιωθεῖ. Δέν ἀνῆκε στό γένος τῶν Ἰουλίων. Τό ὄνομα «Ὁκταβιανός» τοῦ ἦταν ἀκόμη λιγότερο ἐπιθυμητό, καθώς ἔδειχνε καθαρά πῶς δέν ἦταν μέλος τῆς οἰκογένειας τῶν Ἰουλίων, ἀλλά τῶν Ὁκταβιανῶν. Ὅμως τό ὄνομα «Καῖσαρ» τό κράτησε γιὰτί ἀπό τόν Καῖσαρα εἶχε κληρονομήσει τό δικαίωμα νά διοικεῖ τόν στρατό. Στή συγγενική του σχέση μέ τόν δικτάτορα ἔδινε ἔμφαση καί μέ ἓνα ἄλλο τρόπο: μετά τόν θάνατό του ὁ Καῖσαρ εἶχε θεοποιηθεῖ· τώρα ὁ διάδοχός του αὐτοαποκαλοῦνταν «γιός τοῦ θεοποιημένου Καῖσαρα». Ἐτσι τό πλήρες ὄνομα τοῦ νέου Ρωμαίου ἡγεμόνα ἦταν: Imperator Caesar Divi Filius. Ἐνῶ ὁμοῦς διατηροῦσε τίς ἑκτακτες ἐξουσίες του καί ἓνα τίτλο τῆς ἐπαναστατικῆς ἐποχῆς, ὁ Ὁκταβιανός ἀποφάσισε νά ἀναλάβει παράλληλα καί τό ἀξίωμα τοῦ ὑπάτου καί, ὕστερα ἀπό τό 31 π.Χ., ἐκλέγεται κάθε χρόνο ὑπάτος μαζί μέ κάποιον συνάρχοντα· ἡ ἐκλογή αὐτή, ὅπως καί ἡ ἐκλογή τῶν ἄλλων ἀρχόντων, γινόταν ἀπό τόν λαό πού ψήφισε στίς συνηθισμένες λαϊκές συνελεύσεις. Ὁ Ὁκταβιανός κυβερνοῦσε ὁ ἴδιος τό κράτος, ἀσκοῦσε ὁμοῦς αὐτή τήν ἐξουσία του μέσῳ τῆς Συγκλήτου καί τῆς λαϊκῆς συνέλευσης· καί τά δύο σώματα συνέρχονταν στά τακτικά διαστήματα γιά τόν διακανονισμό τῶν συνηθισμένων ὑποθέσεων.

Ἐξῆς ἀπό μιά μεταβατική περίοδο δύο ἐτῶν ὁ Ὁκταβιανός θεώρησε πῶς ἦταν πιά δυνατό νά ὀλοκληρώσει τό ἔργο του καί νά ἀποκαταστήσει ὀριστικά τό παλαιό καθεστῶς. Σέ μιά συνεδρία τῆς Συγκλήτου τό 27 π.Χ. δήλωσε πῶς παραιτεῖται ἀπό τίς ἑκτακτες ἐξουσίες του καί κήρυξε ἐπίσημα τήν παλινὸρθωση τοῦ παλαιοῦ πολιτεύματος. Στήν ἴδια συνεδρία ὁμοῦς ἡ Σύγκλητος ἐπέμεινε στό ὅτι ὁ Ὁκταβιανός ἔπρεπε νά δεχθεῖ νέες ἐξουσίες, στρατιωτικές καί διοικητικές, γιά τίς ὁποῖες θά γίνει λόγος ἐκτενέστερα παρακάτω. Αὐτές οἱ ἐξουσίες ἐδραιώσαν τή θέση πού εἶχε ὡς προϊστάμενος τῆς Συγκλήτου καί Πρῶτος Πολίτης ἢ princeps· ἐκεῖνη τήν ἡμέρα (13 Ἰανουαρίου τοῦ 27 π.Χ.) γεννήθηκε ἡ νέα μορφή

διακυβέρνησης, τήν ὁποία ὄπως οἱ Ρωμαῖοι, ὀνομάζουμε κ' ἡμεῖς «principatus»*

166 Μέ τήν ἴδια εὐκαιρία πῆρε καί τόν πρόσθετο τίτλο, μέ τό ὁποῖο εἶναι γενικά γνωστός καί ὁ ὁποῖος ἀποτελέσει τό προσωπικό του ὄνομα. Στά ὀνόματα πού ἔφερε ὡς τότε (Imperator Caesar Divi filius), ἡ Σύγκλητος πρόσθεσε τόν τίτλο Αὐγουστος. Παλαιότερα τό ἐπίθετο αὐτό ἀποδιδόταν μόνο σέ ὀρισμένους θεοῦς γιά νά δηλωθεῖ πῶς μπορούσαν νά φέρνουν «αὔξηση» καί νά δημιουργοῦν κάθε τι νέο καί καλύτερο: τήν ἴδια ἰδέα βρίσκουμε καί στή ρίζα τῆς πίστεως πού εἶχαν οἱ Ρωμαῖοι γιά τόν θρησκευτικό χαρακτήρα τοῦ genius τοῦ κάθε ἀνθρώπου. Ἔτσι ὁ τίτλος πού ἀπονεμήθηκε στόν Ὀκταβιανό ἀπέδιδε τήν ἀντίληψη πῶς ἦταν ὁ ἀνορθωτής τοῦ κράτους, ἐκεῖνος πού εἶχε τή δύναμη νά τό αὔξησει καί διέθετε τό μεγαλύτερο κύρος, «auctoritas» — μιά λέξη πού ἔχει τήν ἴδια ρίζα μέ τή λέξη Augustus. (Από δῶ καί στό ἐξῆς θά χρησιμοποιοῦμε στή θέση τοῦ ὀνόματος «Ὀκταβιανός» τό ὄνομα «Αὐγουστος»). Τό κράτος πού κυβερνοῦσε ὁ Αὐγουστος ἀποκαλοῦσαν ἀπό πολύ πρῖν οἱ ἴδιοι οἱ Ρωμαῖοι imperium romanum, πού σημαίνει τό μέρος ἐκεῖνο τῆς οἰκουμένης, ὅπου ἡ ἐξουσία τοῦ ρωμαϊκοῦ λαοῦ ἀποτελοῦσε τόν ὑψιστο νόμο· καί ὁ φορέας αὐτῆς τῆς ἐξουσίας, ὕστερα ἀπό τήν ἐπαναστατική περίοδο, ἔγινε ὁ «αὐτοκράτορας».

Τό 27 π.Χ. ἀρχίζει ἡ περίοδος, κατά τήν ὁποία ὁ Αὐγουστος μέ τήν ἀκατάβλητη δραστηριότητά του δημιουργεῖ ἕνα νέο πολίτευμα γιά τήν αὐτοκρατορία. Θά ἐπιχειρήσω νά περιγράψω στό σύνολό του αὐτό τό πολίτευμα ἔτσι ὅπως διαμορφώθηκε ὕστερα ἀπό τήν ἐπίσημη ἀναγγελία τῆς παλινόρθωσης ἀπό τόν Αὐγουστο. Δέν εἶχε τίποτε τό ἐκπληκτικό ἢ ἐπαναστατικό: Ὁ Σύλλας, ὁ Πομπήιος, ὁ Καῖσαρ εἶχαν συμβάλει στή θεμελίωση τοῦ νέου πολιτεύματος. Ὁ Αὐγουστος ὁμως μπόρεσε νά συγκεράσει σέ ἕνα ἐνιαῖο σύνολο ὅσα εἶχαν προσφέρει οἱ προκάτοχοί του προσπαθώντας συγχρόνως νά θίξει ὅσο ἦταν δυνατό λιγότερο τοῦς ἐξωτερικούς τύπους τῆς δημόσιας ζωῆς πού εἶχαν καθιερωθεῖ μέ τό πέρασμα τῶν αἰῶνων. Ἔτσι διαμορφώθηκε τό αὐτοκρατορικό καθεστῶς τοῦ Αὐγούστου· καί τό γεγονός ὅτι διατηρήθηκε στή ζωῆ δύο περίπου αἰῶνες ἀποδεικνύει πῶς ὁ Αὐγουστος ἦταν σέ θέση νά διδάσκεται ἀπό τό παρελθόν, νά ἐκτιμᾷ σωστά τίς δυνάμεις πού δροῦσαν μέσα στό κράτος καί νά συλλαμβάνει τίς ἀντιλήψεις καί τάσεις τῶν συγχρόνων του.

Θά ἦταν ἀνώφελο νά ἀναζητήσουμε ἕνα καί μόνο πολιτειακό τύπο γιά νά καθορίσουμε ἀκριβῶς τίς συνέπειες τοῦ ἔργου τοῦ Αὐγούστου. Τί ἦταν αὐτό πού δημιούργησε; Ἦταν μοναρχία ἢ δυαρχία, ὅπου ἡ ἐξουσία μοιραζόταν ἀνάμεσα σέ αὐτόν καί στή Σύγκλητο, ἢ μήπως πρόκειται γιά ἀποκατάσταση τοῦ παλαιοῦ καθεστώτος τῆς ἐλεύθερης πολιτείας; Στά τελευταῖα πενήντα χρόνια τό πρόβλη-

* Σ.π.μ: Ὁ λατινικός ὄρος πού χρησιμοποιεῖται στήν ξένη βιβλιογραφία (principate, principat, Prinzipat) δέν μπορεῖ νά ἀποδοθεῖ ἀκριβῶς στά Ἑλληνικά. Στή μετάφραση αὐτή χρησιμοποιοῦμε τοῦς ὄρους «ἡγεμονία» ἢ «αὐτοκρατορικό καθεστῶς τοῦ Αὐγούστου».

μα αυτό της όρολογίας συζητήθηκε από τούς ειδικούς, αλλά ή συζήτηση έμεινε άκαρπη. Η κύρια φροντίδα του Αύγουστου ήταν άκριβώς αυτή: με έξονυχιστική και ύπομονετική εργασία νά εξαλείψει τίς διαφορές μεταξύ τών αντιλήψεων γιά τά δύο αυτά πολιτεύματα και νά άπαλύνει τήν όξύτητα τών αντιθέσεων πού είχαν προκληθεί. Γι' αυτό και τό πολίτευμα πού δημιούργησε μπορεί βέβαια νά περιγραφεί, όχι όμως και νά καθοριστεί άκριβώς με μία μόνο λέξη ή μία σύντομη διατύπωση¹. Ό ίδιος επιθυμούσε νά θεωρείται ό άνορθωτής του παλαιού καθεστώτος: αυτό τό τονίζει με πολλή έμφαση στην έκθεση τών πράξεών του, ή όποια δημοσιεύτηκε μετά τόν θάνατό του από τόν διάδοχό του Τιβέριο στή Ρώμη και στίς έπαρχίες. Όστόσο ό Τάκιτος, εξετάζοντας τό έργο του αυτοκράτορα, έκατό χρόνια μετά τήν όλοκλήρωσή του, από ιστορική σκοπιά, διέκρινε καθαρά, όπως άλλωστε και οί σύγχρονοι του Αύγουστου, πώς ή έκθεση αυτή δέν ήταν ίκανοποιητική. Όπως πολλοί σύγχρονοι ιστορικοί, παρουσιάζουν κι αυτοί τήν τάση νά άπλουστεύουν τό πρόβλημα ύποστηρίζοντας ότι ό Αύγουστος έγκαθίδρυσε μοναρχία. Και οί δύο άπόψεις είναι σωστές και συγχρόνως λανθασμένες. Είναι αδύνατο νά άποδώσουμε τόν τύπο του πολιτεύματος πού δημιούργησε ό Αύγουστος με ένα και μόνον όρο. Κάτι τέτοιο θά σήμαινε πώς παρανοούμε τόν ουσιαστικό χαρακτήρα του, ή ιστορική διαμόρφωση του όποιου έγινε μέσα από διαφορετικά στοιχεία.

Όστερα από τή συντριβή του Άντωνίου, ή έξουσία του Αύγουστου στηριζόταν στή θέση πού είχε ως μοναδικός άρχηγός τών στρατιωτικών δυνάμεων του κράτους. Όταν τό 27 π.Χ. κατέθεσε τίς έκτακτες έξουσίες του, παραιτήθηκε επίσης και από τήν ήγεσία του στρατού. Διετήρησε μόνον τόν στρατιωτικό τίτλο του *imperator*, στόν όποιο άναφερθήκαμε προηγουμένως. Βέβαια ή Σύγκλητος του έδωσε πάλι άμέσως τή στρατιωτική έξουσία· δέν ξέρουμε πώς θά ένεργούσε ό Αύγουστος στήν αντίθετη περίπτωση, τό γεγονός πάντως είναι πώς ή Σύγκλητος του παραχώρησε γιά δέκα χρόνια τήν άνθυπατική έξουσία σέ όλες τίς έπαρχίες, όπου ήταν έγκατεστημένα ρωμαϊκά στρατεύματα, εκτός από τήν Άφρική και τή Μακεδονία. Είναι όμως άξιοσημείωτο πώς δέν έγινε καμιά άπόπειρα από τή Σύγκλητο νά του αφαιρεθεί αυτή ή έξουσία: οί δεσμοί πού τόν συνέδεαν με τόν στρατό ήταν τόσο ισχυροί, ώστε καμιά άπόφαση τής Συγκλήτου δέν μπορούσε νά τούς διασπάσει.

Οί στρατιώτες πού είχαν πολεμήσει γιά τόν Αύγουστο και τόν Άντώνιο δέν ήταν δυνατό νά άποστρατευθούν όλοι συγχρόνως. Μερικοί άπολύθηκαν και τούς δόθηκε γή· περισσότεροι όμως από τούς μισούς — περίπου 250.000 άνδρες — παρέμειναν στίς τάξεις του στρατού και κατανεμήθηκαν στίς έπαρχίες πού εί-

1. Σημ. Ε.Β.: Σχετικά με τόν πολιτειακό χαρακτήρα τής θέσης του Αύγουστου πρβλ. τήν έπισκόπηση τών νεωτέρων άπόψεων σέ άρθρο του G.E.F. Chilver, στό γερμανικό περιοδικό *Historia*, τ. I (1950), σελ. 408 κ. έξ.

χαν ανάγκη στρατιωτικής προστασίας. Ἐπίσης δέν διαλύθηκε καί ὁ στόλος· ἔτσι ἄλλωστε ἔπρεπε νά γίνει, γιατί διαφορετικά θά εἶχαν κυριαρχήσει στή θάλασσα οἱ πειρατές.

168 Ἡ Ρώμη χρειαζόταν ἕναν μόνιμο, καλά ὀργανωμένο στρατό, ὁ ὁποῖος ὁμως δέν θά ἐπενέβαινε στίς πολιτικές κρίσεις ἐπιβάλλοντας τίς δικές του λύσεις, ἀλλά, ὅσο αὐτό ἦταν δυνατό, θά παρέμενε οὐδέτερος. Πόσο σημαντικό ἦταν αὐτό εἶχαν συνειδητοποιήσει ὅπωςδήποτε ὁ Καῖσαρ καί ὁ κληρονόμος τῶν ἰδεῶν τοῦ Καίσαρα Ἄντωνιος. Προσπάθησαν καί οἱ δύο νά ἀποφύγουν τόν κίνδυνο τέτοιου εἶδους ἐπεμβάσεων, δημιουργώντας ἕνα στρατό πού δέν τόν ἀποτελοῦσαν ἀποκλειστικά Ρωμαῖοι πολίτες, ἀλλά ἄνδρες ἀπό ὀλόκληρη τήν αὐτοκρατορία. Πρόθυμα στρατολογοῦσαν στίς λεγεῶνες τους κατοίκους τῶν ἐπαρχιῶν· οἱ καλύτεροι ἀπό αὐτούς, ὅσοι ἔφταναν στόν βαθμό τοῦ ἑκατόνταρχου (centurio) εἶχαν ἐξασφαλισμένη μιά λαμπρή σταδιοδρομία, ἐπιστέγασμα τῆς ὁποίας θά μπορούσε νά εἶναι ἡ εἴσοδος στή Σύγκλητο. Ὁ Αὐγουστος ὁμως δέν μπορούσε νά ἀκολουθήσει τόν ἴδιο δρόμο: ἡ δική του νίκη σήμαινε τή νίκη τῶν Ρωμαίων πολιτῶν πάνω στίς ἐπαρχίες. Στό κράτος πού κυβερνοῦσε, ἡ Ἰταλία καί οἱ Ρωμαῖοι πολίτες θά ἔπρεπε νά διατηρήσουν τήν κυριαρχική τους θέση, ἐνῶ οἱ κάτοικοι τῶν ἐπαρχιῶν θά ἔπρεπε νά εἶναι ὑποτελεῖς ὑπήκοοι. Καί μιά τέτοια αὐτοκρατορία μπορούσε νά περιφρουρεῖται μόνον ἀπό ἕνα στρατό, ὁ πυρήνας τοῦ ὁποίου θά ἀποτελοῦνταν ἀπό Ρωμαίους πολίτες.

Ὅπωςδήποτε δέν μπορεῖ νά ἰσχυριστεῖ κανείς πῶς ὁ Αὐγουστος ξεπέρασε ἀπόλυτα αὐτή τή δυσκολία, στήν ὁποία βρέθηκε ἀπό τήν πίεση τῶν περιστάσεων. Ὁ τρόπος πού ὀργάνωσε τόν στρατό ἀποτελεῖ συμβιβασμό. Ἐδῶ, ὅπως καί σέ ἄλλους τομεῖς τῆς κρατικῆς διοίκησης, συστηματοποίησε μιά τακτική πού εἶχε ἐφαρμοστεῖ γιά πρώτη φορά κατά τή διάρκεια τῶν ἐμφυλίων πολέμων. Ὁ ρωμαϊκός στρατός ἔγινε μόνιμος, ὄχι μόνο στήν πράξη, ἀλλά καί στή θεωρία. Τόν πυρήνα του ἀποτελοῦσαν λεγεῶνες Ρωμαίων πολιτῶν· ὁ χρόνος τῆς θητείας τους εἶχε ὀριστεῖ τό 63 π.Χ. σέ δεκαέξι χρόνια, ἐνῶ τό 52 π.Χ. αὐξήθηκε σέ εἴκοσι χρόνια. Στήν πραγματικότητα βέβαια ἀκόμη καί ὕστερα ἀπό μιά εἰκοσαετή θητεία δέν εἶχε κάθε στρατιώτης τό δικαίωμα τῆς honesta missio, τῆς «τιμητικῆς ἀπόλυσης»: ὁ Αὐγουστος καί οἱ διάδοχοί του εἶχαν ἀκόμη στόν στρατό ἄνδρες, τῶν ὁποίων εἶχε λήξει ὁ χρόνος τῆς θητείας τους, ἐφόσον α) παρουσίαζε δυσκολίες ἢ στρατολόγηση νέων, β) ἤθελαν νά κρατοῦν ἐμπειρους καί πειθαρχημένους στρατιῶτες καί γ) ἦταν ὑποχρεωμένοι νά παραχωροῦν στούς παλαίμαχους γῆ ἢ νά τούς δίνουν ἕνα χρηματικό ποσό. Ἡ ἀρχή, σύμφωνα μέ τήν ὁποία οἱ λεγεῶνες θά ἔπρεπε νά ἀποτελοῦνται ἀπό Ρωμαίους πολίτες, διατηρήθηκε. Τήν ἐποχή τοῦ Αὐγούστου οἱ λεγεωνάριοι ἦταν κυρίως Ἰταλικῆς καταγωγῆς καί Ρωμαῖοι πολίτες ἀπό τίς ἐπαρχίες· ὑπῆρχαν ὁμως περιπτώσεις, ἰδιαίτερα στήν Ἀνατολή, ὅπου ὁ κανόνας αὐτός ἀτονοῦσε καί ἐφαρμοζόταν ἡ τακτική τοῦ Ἄντωνίου. Ὁ Αὐγουστος διετήρησε τό δικαίωμα τῆς στρατολογίας καί

θεωρητικά κάθε πολίτης ήταν υποχρεωμένος να υπηρετήσει στον στρατό. Εκτός όμως από όρισμένες κρίσιμες περιστάσεις, ποτέ άλλοτε ούτε ο ίδιος, ούτε οι διάδοχοί του δεν άσκησαν αυτό το δικαίωμα. Μετά τους εμφύλιους πολέμους υπήρχαν πολλοί άνδρες πρόθυμοι να καταταγούν στον στρατό και ήταν σχετικά εύκολο να πληρωθούν οι τάξεις του από έθελοντές με μακρόχρονη θητεία.

169 Από την εποχή του Αύγουστου και αργότερα οι λεγεώνες του μόνιμου ρωμαϊκού στρατού δεν στάθμευαν πιά στην Ίταλία, αλλά σε μέρη όπου διεξαγόταν ήδη ή ήταν ένδεχόμενο να εκραγεί πόλεμος — στις έπαρχίες της Γαλατίας και της Ίσπανίας, στις παραδουνάβιες χώρες, στη Συρία, στην Αίγυπτο, στην Αφρική, σε περιοχές δηλ. που γειτόνευαν με ισχυρά και πολεμικά φύλα. Οι στρατιώτες ζούσαν κάτω από συνθήκες έκστρατειας σε όχυρωμένα αλλά όχι μόνιμα στρατόπεδα· τουλάχιστον αυτό ίσχυε στη θεωρία, γιατί στην πραγματικότητα πολλοί από αυτούς τους σταθμούς μεταβλήθηκαν τελικά σε μόνιμες στρατιωτικές εγκαταστάσεις. Το πεδίο δράσης κάθε μιάς λεγεώνας δεν περιοριζόταν σε μιά όρισμένη έπαρχία, αλλά καθοριζόταν από τις ανάγκες που παρουσιάζονταν: αν τό επέβαλλαν οι περιστάσεις, ή λεγεώνα μπορούσε να μετακινηθεί από τή μιά έπαρχία στην άλλη. Στους στρατιώτες απαγορευόταν φυσικά ο γάμος — κατάφωρη αντίφαση προς τους νόμους, με τους όποιους ο Αύγουστος όριζε πώς ήταν καθήκον κάθε Ρωμαίου πολίτη να δημιουργήσει οικογένεια. Τό σύστημα διοίκησης του στατεύματος ήταν σε γενικές γραμμές τό ίδιο όπως και πριν. Οι εκατόνταρχοι (centuriones) εκπροσωπούσαν ακόμη τή παλιά πειθαρχία και παράδοση του ρωμαϊκού στρατού· για πολιτικούς όμως λόγους δεν ανήκαν μόνιμα σε μιά όρισμένη λεγεώνα, αλλά μεταθέτονταν από τή μιά στην άλλη. Η δυνατότητα που είχαν πριν να ανέρχονται στις δύο ανώτερες κοινωνικές τάξεις έπαψε να υπάρχει με απόφαση του Αύγουστου. Ελάχιστοι μόνον από τους εκατόνταρχους, αυτοί που ήδη ανήκαν στην τάξη των ίππέων, μπορούσαν να υπολογίζονται σε μιά ανάλογη προς τήν τάξη τους σταδιοδρομία. Όλοι οι αξιωματικοί ανήκαν στις προνομιούχες τάξεις. Οι tribuni militum διατηρούσαν συνήθως τό αξίωμά τους για μικρό χρονικό διάστημα· όπως συνέβαινε και πριν, μερικοί από αυτούς εκλέγονταν, άλλους τους διοόριζε τώρα ο αυτοκράτορας. Ανώτεροί τους ήταν οι διοικητές των λεγεώνων, οι όποιοι ονομάζονταν legati: ανήκαν στη συγκλητική τάξη και κατά κανόνα είχαν προηγουμένως καταλάβει τό αξίωμα του ταμία (quaestor), ή του πραιτώρα (praetor)· όπως και οι tribuni militum, έμεναν, για πολιτικούς λόγους, λίγο διάστημα σε αυτή τή θέση. Τήν ανώτατη ήγεσία του στρατού μιάς έπαρχίας είχαν στις αυτοκρατορικές έπαρχίες οι λεγόμενοι «πρεσβευτές» του αυτοκράτορα (legati Augusti pro praetore) και στις συγκλητικές οι άνθύπατοι (proconsules)· ή θητεία τους σπάνια παρατεινόταν περισσότερο από ένα χρόνο. Πριν καταταγούν στον στρατό οι αξιωματικοί, οι εκατόνταρχοι, ακόμη και οι άπλοι στρατιώτες περνούσαν από κάποια προκαταρκτική εκπαίδευση. Με πρωτοβουλία του αυτοκράτορα υποβάλλονταν σε παρόμοια εκπαί-

δευση στη Ρώμη οί γιοί τῶν συγκλητικῶν καί ἱπέων· χωρίστηκαν γιά τόν σκοπό αὐτό σέ εἰδικά σώματα καί ὁ ἐπίτιμος διοικητής τους — ὁ *princeps iuventutis* — προοριζόταν νά διαδεχθεῖ τόν αὐτοκράτορα. Πρῶτοι πῆραν αὐτό τόν τίτλο οἱ Γάιος καί Λεύκιος, ἔγγονοί τοῦ Αὐγούστου, γιοί τῆς κόρης του Ἰουλίας καί τοῦ Ἀγρίππα. Παρόμοιοι θεσμοί ὑπῆρχαν καί σέ ἄλλες πόλεις τῆς Ἰταλίας· ἀποτελοῦσαν συνέχεια παλιῶν ὀργανώσεων πού ἀπέβλεπαν στή συνένωση τῶν νέων πολιτῶν τῆς κοινότητος σέ ἐνιαῖο σῶμα.

170 Καινοτομία τοῦ Αὐγούστου ἦταν ἡ δημιουργία, ἀνεξάρτητα ἀπό τίς λεγεῶνες πού στάθμευαν ἔξω ἀπό τήν Ἰταλία, ἐνός μεγάλου στρατιωτικοῦ τμήματος μέ τήν εἰδική ἀποστολή νά περιφρουρεῖ τόν αὐτοκράτορα. Ἐνα τέτοιο σῶμα ἄλλωστε διέθετε πάντα ὁ στρατιωτικός διοικητής κατά τήν διάρκεια ἐνεργοῦ ὑπηρεσίας· ἦταν ἡ «φρουρά τοῦ πραιτώρα», ἡ *cohortes praetoriae*. Ἐφόσον λοιπόν ὁ ἀνώτατος διοικητής ὄλων τῶν ρωμαϊκῶν δυνάμεων κατοικοῦσε μόνιμα στή Ρώμη — γεγονός βέβαια πού ἐρχόταν σέ ἀντίθεση μέ τήν καθορισμένη στό παρελθόν ἀπό τή Σύγκλητο πολιτειακή τάξη —, ἦταν φυσικό νά βρίσκονται ἐκεῖ καί οἱ σωματοφύλακές του. Τό κύρος τοῦ ἀξιώματος τῆς ἡγεσίας ὄλων τῶν ρωμαϊκῶν δυνάμεων ἀπαιτοῦσε νά ὑπάρχουν ὄχι μία, ἀλλά ἐννέα κοόρτες (ἀργότερα προστέθηκε καί δέκατη)· σέ κάθε μία ὑπηρετοῦσαν χίλιοι ἄνδρες γιά δώδεκα χρόνια πού ἀυξήθηκαν ἀργότερα σέ δεκαέξι. Οἱ ἀξιωματικοί τους, δηλ. ὁ διοικητής τοῦ πραιτωρίου καί οἱ χιλίαρχοι (*tribuni militum*) πού βρίσκονταν κάτω ἀπό τίς διαταγές του ἀνῆκαν στήν τάξη τῶν ἱπέων. Ἐκτός ἀπό τήν πραιτωριανή φρουρά ἦταν ἐγκατεστημένες στή Ρώμη καί τρεῖς «κοόρτες τῆς πόλης» (*urbanae cohortes*), ἕνα εἶδος στρατιωτικῆς ἀστυνομίας πού στρατολογοῦνταν ἀπό Ρωμαῖους πολίτες. Ὑπῆρχαν ἐπίσης ἐπτὰ κοόρτες πυροσβεστῶν, στίς ὁποῖες ἦταν δυνατό νά ὑπηρετήσουν καί ἀπελεύθεροι. Καί ἡ ἀστυνομία καί οἱ πυροσβέστες διοικοῦνταν ἀπό ξεχωριστούς διοικητές. Τέλος, ἡ κατοικία τοῦ αὐτοκράτορα φρουροῦνταν ἀπό ἔνοπλους βαρβάρους, κυρίως Γερμανούς, οἱ ὁποῖοι βέβαια δέν θεωροῦνταν τμήμα τοῦ στρατοῦ ἀλλά μέρος τοῦ προσωπικοῦ πού ὑπηρετοῦσε τόν αὐτοκράτορα.

Μιά δευτέρα καινοτομία τοῦ Αὐγούστου συνέχισε ἕνα μέτρο, στό ὁποῖο ὀρισμένες φορές — ἀλλά μόνο σέ πολύ κρίσιμες περιστάσεις — κατέφευγε καί ἡ Σύγκλητος στήν περίοδο τῆς ἐλεύθερης πολιτείας: πρόκειται γιά τή δημιουργία ἐνός δευτέρου στρατοῦ πού ἀποτελοῦνταν ἀποκλειστικά ἀπό κατοίκους τῶν ἐπαρχιῶν. Περιελάμβανε τμήματα ἱππικοῦ καί πεζικοῦ (*alae et cohortes*) μέ χίλιους ἢ πεντακόσιους ἄνδρες τό καθένα, τά ὁποῖα διοικοῦσαν Ρωμαῖοι ἀξιωματικοί ἀπό τήν τάξη τῶν ἱπέων· ὄστερα ἀπό θητεία εἴκοσι ἐτῶν οἱ ἄνδρες πού ὑπηρετοῦσαν σ' αὐτά γίνονταν Ρωμαῖοι πολίτες. Ἡ δημιουργία τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, ἰσάριθμου περίπου μέ τόν στρατό τῶν Ρωμαίων πολιτῶν, ἀποτελεῖ παραχώρηση πρὸς τίς ἀντιλήψεις τοῦ Καίσαρα καί ταυτόχρονα ἀναγνώριση τοῦ γεγονότος πῶς ἡ Ρώμη ἦταν τώρα αὐτοκρατορία. Σέ σύγκριση ὁμοῦς μέ τόν στρατό

τῶν Ῥωμαίων πολιτῶν τὰ σώματα αὐτὰ βρίσκονταν σέ μειονεκτική θέση. Ὀνομάζονταν *auxilia* καί ὑπάγονταν διοικητικά στίς λεγεῶνες. Ἀποστολή τους ἦταν νά ἐλαφρύνουν κάπως τούς Ῥωμαίους πολίτες ἀπό τὰ βάρη τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας καί νά κάνουν περιττή τήν ὑποχρεωτική στρατολογία. Στρατιωτικά τμήματα στέλνονταν ἐξάλλου κατά καιρούς ἀπό συμμαχούς τῆς Ῥώμης, κυρίως ὑποτελεῖς βασιλεῖς, γιά νά ἐνισχύσουν τὰ ρωμαϊκά στρατεύματα.

Μιά ἄλλη καινοτομία ἦταν ἡ δημιουργία μόνιμου στόλου. Μιά μοῖρα του βρίσκονταν στό Μίσηνο τῆς Νότιας Ἰταλίας καί ἡ ἄλλη κοντά στή Ραβέννα, στήν Ἀδριατική. Ἀρχικά τὰ πληρώματα ἀποτελοῦνταν ἀπό δούλους πού ἀνήκαν στόν αὐτοκράτορα, ἀργότερα ἀπό πολίτες τῆς κατώτερης τάξης ἢ ἀπελευθέρους ἢ κατοίκους τῶν ἐπαρχιῶν· οἱ ἀξιωματικοί ἀνήκαν στήν τάξη τῶν ἱππέων. Ὁ στόλος δέν ἦταν μέγανος: ὁ ἀριθμός τῶν κωπηλατῶν, ναυτῶν καί ὀπλιτῶν, δέν φαίνεται νά ξεπερνοῦσε τίς δέκα χιλιάδες. Τά πλοῖα ἦταν μικρά σέ μέγεθος, ἐλαφρά καί χρησιμοποιοῦνταν κυρίως σέ ἀστυνομικῆς φύσεως ἀποστολές, δηλ. γιά τήν καταδίωξη καί σύλληψη πειρατῶν.

171 Ἡ σπουδαιότερη ὅμως καινοτομία τοῦ Αὐγούστου σέ σχέση μέ τό προηγούμενο καθεστῶς τῆς ἐλεύθερης πολιτείας ἦταν τό ὅτι ἀφαιρέθηκε ἀπό τή Σύγκλητο καί τή λαϊκή συνέλευση κάθε ἀρμοδιότητα γιά τὰ στρατιωτικά πράγματα. Οὐσιαστικά τό ἴδιο ἴσχυε καί γιά τούς ἐνιαύσιους ἄρχοντες, ὑπάτους καί πραιτωρες· ὁ ἔλεγχος τοῦ στρατοῦ ἀνῆκε ἀποκλειστικά στή δικαιοδοσία τοῦ αὐτοκράτορα. Βέβαια ὁ Αὐγούστος δέν εἶχε τό μονοπώλιο τῆς στρατιωτικῆς ἐξουσίας (*imperium*): Θεωρητικά αὐτή ἀνῆκε σέ ὄλους τούς ὑπάτους πού βρίσκονταν στή Ῥώμη καί σέ ὄλους τούς ἀνθυπάτους καί ἀντιπραιτωρες πού βρίσκονταν στίς ἐπαρχίες. Ἐφόσον ὅμως ὄλες σχεδόν οἱ στρατιωτικές μονάδες στάθμευαν σέ ἐπαρχίες πού διοικοῦνταν ἀπό τόν Αὐγούστο καί ἐφόσον ἡ φρουρά τῶν πραιτωριανῶν προοριζόταν γιά τήν προσωπική του ἀσφάλεια, τόν ἀπόλυτο ἔλεγχο στίς ρωμαϊκές ἔνοπλες δυνάμεις τόν εἶχε ὁ αὐτοκράτορας.

Τό 27 π.Χ. ἡ Σύγκλητος ἀπένειμε στόν Αὐγούστο τήν ἀνθυπατική ἐξουσία γιά δέκα χρόνια, προκειμένου νά διοικήσει ὀρισμένες ἐπαρχίες — αὐτές ἀκριβῶς πού εἶχαν στά σύνορά τους ἐχθρούς καί ὄπου, γιά τόν λόγο αὐτό, ἦταν ἐγκατεστημένες στρατιωτικές δυνάμεις· ἡ ἀνάθεση τῆς ἀνθυπατικῆς ἐξουσίας τοῦ ἀνανεώθηκε πέντε φορές γιά περιόδους πέντε ἢ καί δέκα ἐτῶν. Ἡ ἐξουσία πού εἶχε ὁ Αὐγούστος στόν στρατό ἐκάλυπτε κάθε τομέα τῆς ὀργάνωσής του: διορίζε τούς «πρεσβευτές» (*legati*) πού διοικοῦσαν τίς ρωμαϊκές δυνάμεις στίς αὐτοκρατορικές ἐπαρχίες, τούς διοικητές τῶν λεγεῶνων καί τῶν συμμαχικῶν κοόρτεων (*auxilia*) τούς χιλιάρχους (*tribuni militum*) καί τούς ἀξιωματικούς (*praefecti*) πού διοικοῦσαν τό ἱππικό. Ὅλοι αὐτοί οἱ ἀξιωματικοί ἀνήκαν στήν τάξη τῶν συγκλητικῶν ἢ τῶν ἱππέων. Ἀπό τόν αὐτοκράτορα ἐξάλλου διορίζονταν καί οἱ κατώτεροι ἀξιωματικοί: οἱ ἐκατόνταρχοι (*centuriones*) — οἱ διοικητές δηλ. τῶν τμημάτων, στά ὁποῖα διαιροῦνταν ἡ κοόρτις — καί οἱ μή μάχιμοι ἀκόλουθοι πού

βρίσκονταν στην ύπηρεσία τῶν ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν.

Μόνον ὁ Αὐγουστος εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ρυθμίζει τὴν κατανομὴ τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων στὶς ἐπαρχίες καὶ νὰ καθορίζει τὴ δράση τους, στρατιωτικὴ ἢ πολιτικὴ (στὴν τελευταία περιλαμβανόταν καὶ ἡ κατασκευὴ δρόμων καὶ γεφυρῶν). Ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα ἐπίσης ἔπαιρναν οἱ στρατιῶτες τὸν μισθὸ τους· οἱ λεγεωνάριοι ἔπαιρναν τὸ μισθὸ τοῦ μισθοῦ τῶν πραιτωριανῶν, περισσότερα ὅμως ἀπὸ τοὺς ἄνδρες τῶν συμμαχικῶν σωμάτων. Ἀπὸ αὐτὸν τέλος καθορίζονταν καὶ πληρώνονταν τὰ ποσὰ τῶν συντάξεων πού ἔπαιρναν οἱ στρατιῶτες μετὰ τὴ λήξη τῆς θητείας τους. (Ὁ θεσμὸς τῆς κανονικῆς συνταξιοδότησης ἦταν μία ἄλλη καινοτομία τοῦ Αὐγούστου). Γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτὸ μάλιστα δημιουργήθηκε ἕνα εἰδικὸ ταμεῖο, τὸ *aerarium militare*, στὸ ὁποῖο ὁ Αὐγουστος κατέβαλλε σημαντικὸ μέρος τῆς προσωπικῆς του περιουσίας καὶ ὅπου μεταβιβάζονταν τμῆμα τῶν δημοσίων ἐσόδων. Τὸ νέο αὐτὸ σύστημα στρατιωτικῆς ὀργανώσεως ἔδωσε στὸν Αὐγουστο ἀπόλυτη ἐξουσία ὅμοια μὲ αὐτὴν πού εἶχε ὁ Καῖσαρ: ἡ μόνη διαφορὰ ἦταν πὼς τώρα ἡ ἐξουσία τοῦ Ρωμαίου ἡγεμόνα ἐκδηλωνόταν μὲ ἕνα ἄλλο ὄνομα, μέσα ἀπὸ τύπους πού δὲν ἔρχονταν τόσο σὲ ἀντίθεση πρὸς τὴ ρωμαϊκὴ παράδοση.

172 Ὡστόσο πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ὅλα τὰ μέτρα πού ἀναφέρθηκαν δὲν ἔλυναν τὸ βασικὸ πρόβλημα πού ἀντιμετώπιζε ὁ Αὐγουστος. Δὲν ἐξασφάλιζαν οὔτε τὸν ἐφοδιασμὸ τῶν ρωμαϊκῶν δυνάμεων μὲ τὰ ἀπαραίτητα γιὰ τὴ συντήρησή τους εἶδη, οὔτε τὴν πολεμικὴ τους ἐτοιμότητα οὔτε τὴν ἀποχὴ τους ἀπὸ τὴν πολιτικὴ. Ὁ τακτικὸς στρατὸς, ἐφόσον ἀποτελοῦνταν ἀπὸ ἐθελοντές μὲ μακρόχρονη ὑπηρεσία, ἀπειλοῦσε νὰ μεταβληθεῖ σὲ μιά κάστα, ἕνα σῶμα ἐπαγγελματιῶν πολεμιστῶν, πού, ἀποξενωμένο ἀπὸ τὸν ὑπόλοιπο πληθυσμὸ, κάθε ἄλλο παρά ἀγαπητὸ στὸν λαὸ ἦταν. Ἡ ἀγωνιστικὴ δύναμη τοῦ στρατεύματος μειωνόταν ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ διαφόρων πολιτικῶν ἀντιλήψεων ἐξαιτίας τῶν ὁποίων ἦταν ἀδύνατος ὁ σχηματισμὸς ἑνὸς σώματος ἐκπαιδευμένων καὶ σταθερὰ συνδεδεμένων μὲ τοὺς ἄνδρες τους ἀξιωματικῶν. Ἀδύνατη τέλος ἦταν ἡ ἐξασφάλιση τῆς οὐδετερότητας τοῦ στρατοῦ στὴν πολιτικὴ. Ἡ αὐτοκρατορικὴ φρουρὰ θά ἀσκοῦσε ἀναπόφευκτα ἰσχυρὴ πολιτικὴ ἐπιρροή· ἀκόμη καὶ τὰ στρατεύματα τῶν ἐπαρχιῶν θά συνειδητοποιοῦσαν σύντομα πὼς ὁποῖος ἀποκτοῦσε τὴν αὐτοκρατορικὴ πορφύρα θά ἔπρεπε τελικὰ νὰ στηριχθεῖ σ' αὐτά, προκειμένου νὰ διατηρήσει τὴ δύναμη καὶ τὴ σταθερότητα τῆς θέσης του.

Ἐξίσου σημαντικὴ γιὰ τὴν κατανόηση τοῦ διοικητικοῦ συστήματος πού ἐγκαθίδρυσε ὁ Αὐγουστος εἶναι ἡ σχέση του πρὸς τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους καὶ τίς πηγές ἐσόδων τῆς αὐτοκρατορίας. Τὸ φορολογικὸ σύστημα ἔμεινε ἀμετάβλητο, τὰ κρατικὰ ἔσοδα παρέμειναν τὰ ἴδια. Οἱ Ρωμαῖοι πολῖτες δὲν πλήρωναν φόρο γιὰ γῆ πού κατεῖχαν σὲ ἰταλικὸ ἔδαφος· κατέβαλλαν μόνον ἕνα φόρο 5% ἐπὶ τῆς ἀξίας τῶν δούλων πού ἀπελευθερώνονταν καὶ ἕναν ἄλλο (5%) ἐπὶ τῶν κληρονομιῶν τὸν ὁποῖο εἰσήγαγε ὁ Αὐγουστος στὴν ὑστερῆ περίοδο τῆς ἡγεμο-

νίας του, τό 6 μ.Χ. Τό ρωμαϊκό κράτος άντλούσε τά έσοδά του κυρίως από τίς δημόσιες γαίες, στίς όποίες περιλαμβάνονταν καί οί έπαρχίες· όμως τά έσοδα αυτά δέν άρκοϋσαν γιά νά καλυφθοϋν οί δαπάνες πού άπαιτούσε ή συντήρηση ένόσ πολυάριθμου τακτικού στρατού. Έτσι, κατά τόν 1ο αιώνα π.Χ. τό κράτος άντιμετώπιζε τά έξοδά του μέ τή λεία πού άπέφεραν οί διάφοροι πόλεμοι. Ο στρατός πού βρισκόταν στό μέτωπο έξασφάλιζε όπωσδήποτε τά μέσα τής συντήρησής του. Κατά τή διάρκεια τών έμφυλίων πολέμων οί ήγέτες τών έπαναστατικών στρατευμάτων έφάρμοζαν τήν ίδια τακτική: συντηροϋσαν τούς άνδρες τους από τή μιά μεριά δημεύοντας τίς περιουσίες πολιτικών τους αντιπάλων καί από τήν άλλη λεηλατώντας τίς έπαρχίες όπου διεξάγονταν οί έχθροπραξίες.

Μιά τέτοια κατάσταση όμως δέν ήταν δυνατό νά συνεχιστεί μετά τό τέλος του έμφυλίου πολέμου. Στο μεταξύ οί κρατικές δαπάνες είχάν αύξηθει σημαντικά έξ αίτίας τής δημιουργίας τής φρουράς τών πραιτωριανών, τής ίδρυσης μόνιμου στόλου καί τής εισαγωγής του θεσμού τής τακτικής συνταξιοδότησης γιά τούς παλαιμάχους του στρατού· έπειτα στήν ειρηνική περίοδο πού είχε άρχισει, ό τακτικός στρατός δέν άσχολοϋνταν πιά μέ τόν πόλεμο, όπως πριν, καί από τίς έκστρατείες πού κατά καιρούς διεξάγονταν, όπως θά δοϋμε παρακάτω, τό κράτος δέν είχε κανένα έσοδο. Η οίκοδομική δραστηριότητα του Αύγουστου στή Ρώμη, όπως καί ή κατασκευή καί συντήρηση στρατιωτικών δρόμων στίς έπαρχίες, άπορροφοϋσαν έξάλλου τεράστια ποσά. Χρήματα επίσης ξοδεϋονταν γιά έντυπωσιακά θεάματα στον Ίππόδρομο, στά θέατρα καί άμφιθέατρα· άκόμη μεγαλύτερες ήταν οί δαπάνες γιά τή διανομή σιταριού στους κατοίκους τής Ρώμης — ένας θεσμός πού παρέλαβε ό Αύγουστος από τήν περίοδο τής έλεύθερης πολιτείας καί τόν καθιέρωσε όργανώνοντάς τον πληρέστερα. Τά τακτικά έσοδα του κράτους δέν έπαρκοϋσαν γιά νά καλυφθοϋν όλα αυτά τά έξοδα. Από τήν άλλη μεριά, ή επιβολή νέων εισφορών στήν Ίταλία ή ή αύξηση τής φορολογίας στίς έπαρχίες θά ήταν ένέργειες πολιτικά άσύνητες καί θά είχάν σαν μοναδικό άποτέλεσμα τή γενική κατακραυγή, έφόσον οί κάτοικοι τής Ίταλίας καί τών έπαρχιών — ιδιαίτερα μάλιστα οί τελευταίοι — είχάν υποφέρει πολύ κατά τή διάρκεια τών έμφυλίων πολέμων. Μιά βαθμιαία αύξηση τών κρατικών έσόδων ήταν δυνατή, άν εφαρμοζόταν συστηματικότερη όργάνωση καί επικρατούσε μεγαλύτερη τάξη στή συλλογή τών φόρων, άν οί έταιρείες τών δημοσιωνών υποβάλλονταν σέ άύστηρό έλεγχο, άν, τέλος, αντί αυτών τών έταιρειών, εισέπρατταν τούς φόρους κρατικοί υπάλληλοι. Προπαρασκευαστικό στάδιο πρός αυτή τήν κατεύθυνση ήταν μιά γενική άπογραφή τών περιουσιών στίς έπαρχίες. Τό έργο άρχισε μέ πρωτοβουλία του Αύγουστου καί, τουλάχιστον στή Γαλατία, πραγματοποιήθηκε μέ άξιοθαύμαστο τρόπο από τόν προγονό του Δρούσο <γιά τής Λιβίας από προηγούμενο γάμο>· τό ίδιο έγινε ίσως καί στή μικρασιατική Γαλατία, τή Συρία καί τήν Παλαιστίνη, τίς έπαρχίες τής Ανατολής πού είχάν πρόσφατα προσάρτηθει. Όλη όμως αυτή ή διαδικασία άπαιτούσε χρόνο καί τό κράτος είχε έπιτα-

κτική ανάγκη από ένα τεράστιο χρηματικό ποσό. Ἡ Σύγκλητος από τήν πλευρά της γνώριζε πώς δέν ἦταν σέ θέση νά ἀντιμετωπίσει τήν κατάσταση· ὁ μόνος πού θά μπορούσε κάτι νά κάνει ἦταν ὁ princeps.

174 Ὁ Αὐγουστος ἀντιλαμβάνονταν τά πλεονεκτήματα τῆς θέσης του. Μετά τό τέλος τῶν ἐμφυλίων πολέμων ἦταν ὁ πλουσιότερος ἄνθρωπος στό κράτος. Τό πῶς ἀπέκτησε αὐτή τήν κολοσσιαία περιουσία μᾶς εἶναι ἄγνωστο. Βέβαια στήν ταραγμένη ἐκείνη ἐπαναστατική περίοδο κανένας στρατιωτικός ἡγέτης δέν φρόντιζε νά κάνει σαφή διαχωρισμό ἀνάμεσα στήν ἰδιωτική καί τήν κρατική περιουσία· οὔτε ἐπίσης ὑπῆρχε περίπτωση νά τεθοῦν ποτέ σχετικές ἐνοχλητικές ἐρωτήσεις. Ὁ πλοῦτος τοῦ Αὐγούστου αὐξήθηκε καί μετά τήν ἀποκατάσταση τῆς εἰρήνης, κυρίως μέ κληροδοτήματα εὐπορῶν ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι τοῦ παραχωροῦσαν μέρος τῆς περιουσίας τους, εἴτε ἀπό προσωπική συμπάθεια, εἴτε ἀπό τήν ἐπιθυμία νά ἐξασφαλίσουν τήν ἐπικύρωση ἀμφισβητουμένων τίτλων ἰδιοκτησίας, προκαλώντας τό ἄμεσο ἐνδιαφέρον τοῦ ἡγεμόνα γιά τήν ἐγκυρότητά τους. (Μετά τούς ἐμφυλίους πολέμους σχεδόν ὅλοι οἱ τίτλοι ἰδιοκτησίας ἦταν δυνατό νά ἀμφισβητηθοῦν). Ἡ περιουσία του ἀποκτᾷ ἐντυπωσιακότερες ἀκόμη διαστάσεις, ἂν δεχτοῦμε μιᾶ σχετικά ἀόριστη πληροφορία τῶν πηγῶν μας, σύμφωνα μέ τήν ὁποία ἡ Αἴγυπτος μετά τόν θάνατο τῆς Κλεοπάτρας μετατράπηκε σέ προσωπική ἰδιοκτησία τοῦ Αὐγούστου. Ὁ διακανονισμός αὐτός, ἂν καί ἀντίθετος πρός κάθε παράδοση τοῦ ρωμαϊκοῦ Δημοσίου Δικαίου, εἶναι ἀπόλυτα σύμφωνος μέ τήν ἐλληνιστική θεωρία, κατά τήν ὁποία ἡ Αἴγυπτος ἦταν κτῆμα τῶν βασιλέων της. Ὅπως οἷον δέν φαίνεται πιθανό ὁ καθορισμός τῆς νομικῆς της θέσης νά ἐγινε μέ βάση τό ρωμαϊκό Δημόσιο Δίκαιο. Θεωρητικά ἡ Αἴγυπτος, ἐφόσον ἦταν ἐκεῖ ἐγκατεστημένες ρωμαϊκές λεγεῶνες, ἀνῆκε στίς ἐπαρχίες πού εἶχαν παραχωρηθεῖ στόν Αὐγουστο γιά νά ἔχει αὐτός τή διακυβέρνησή τους. Στήν πραγματικότητα ὁμως οἱ στρατιωτικές δυνάμεις τῆς Αἰγύπτου δέν διοικοῦνταν ἀπό συγκλητικό, ὅπως ὀριζε τό πολίτευμα καί ὅπως γινόταν σέ ἄλλες ἐπαρχίες, ἀλλά ἀπό ἰπέα, στόν ὁποῖο εἶχαν μεταβιβαστεῖ ὅλα τά βασιλικά δικαιώματα τῶν Πτολεμαίων μέ τήν ιδιότητά του ὡς ἀντιπροσώπου τοῦ αὐτοκράτορα.

Ἐχοντας λοιπόν αὐτή τήν τεράστια περιουσία ὁ Αὐγουστος βρῆκε ἕνα νέο τρόπο νά κάνει τήν παρουσία του ἀπαραίτητη στό κράτος. Στίς ἐπανελημμένες ἐκκλήσεις τῆς Συγκλήτου νά σώσει τό δημόσιο ταμεῖο ἀπό τήν χρεωκοπία ὁ αὐτοκράτορας ἀναποκρίθηκε περισσότερες ἀπό μία φορές. Ἀνελάμβανε τίς δαπάνες τῶν νέων κτιρίων στή Ρώμη, πλήρωνε τά ἐξοδα γιά τίς διανομές σιτηρῶν στούς κατοίκους τῆς πρωτεύουσας καί συνέβαλλε οἰκονομικά στό νά ἐξασφαλιστεῖ ἡ καταβολή ἀποζημιώσεων στούς στρατιῶτες· ἀκόμη ἀντιμετώπιζε ὁ ἴδιος τά ἐξοδα τῆς μισθοδοσίας τῆς προσωπικῆς του φρουρᾶς, ἀγόραζε γῆ γιά τούς παλαιμάχους, ἔκανε δωρεές στούς στρατιῶτες καί τόν λαό, διοργάνωνε λαμπρές γιορτές. Ἐξᾴλλου φαίνεται ἀπίθανο νά ἐπιβαρυνόταν τό κράτος ἀπό τίς αὐτοκρατορικές ἐπαρχίες — ἐκεῖνες δηλαδή πού διοικοῦνταν ἀπό τόν Αὐγουστο καί

στις όποιες στάθμευαν ρωμαϊκές δυνάμεις. Οί δαπάνες για τή συντήρηση τών στρατιωτικών μονάδων έπρεπε νά καλύπτονται από τά έσοδα αυτών τών επαρχιών· επειδή όμως τά έσοδα αυτά προφανώς δέν άρκοϋσαν, ο Αϋγουστος συμπλήρωνε ο ίδιος τή διαφορά.

Έτσι ή Σύγκλητος απέιχε από κάθε παρέμβαση στά οικονομικά τών αυτοκρατορικών επαρχιών. Τά ταμεία τους έγιναν τμήματα του ιδιωτικού ταμείου του αυτοκράτορα και αποτέλεσαν μιά ένιαία οικονομική ύπηρεσία ή όποία άργότερα, κατά τήν έποχή τών διαδόχων του Αϋγούστου, πήρε τήν όνομασία «Fiscus» (ή λέξη σήμαινε αρχικά «βαλλάντιο»). Τή διαχείριση του φίσκου και τής ιδιωτικής περιουσίας του αυτοκράτορα (patrimonium) είχαν κυρίως οί εμπιστοί του δούλοι και άπελεύθεροι. Οί ίδιοι επίσης εισέπρατταν, ως εκπρόσωποι του αυτοκράτορα, τους φόρους τών επαρχιών του και διαχειρίζονταν τήν περιουσία του στις συγκλητικές επαρχίες — αυτές δηλαδή πού ανήκαν στη Σύγκλητο και διοικούνταν από Ρωμαίους άρχοντες. Ό προϊστάμενος τής ύπηρεσίας του αυτοκρατορικού ταμείου, ο διαχειριστής τής προσωπικής του περιουσίας και οί υπάλληλοι του στις διάφορες επαρχίες είχαν ειδικούς τίτλους: ο πρώτος όνομαζόταν <procurator> a rationibus («ό επί τών λογαριασμών»), ο δεύτερος <procurator> a patrimonio, τήν τρίτη κατηγορία αποτελούσαν οί procuratores (έπίτροποι) τών επαρχιών. Υπήρχαν άκόμη όρισμένοι εμπιστοί του γραμματείς με τόν τίτλο «οί επί τών έπιστολών» (ab epistulis), οί όποιοι διεκπεραίωναν τήν ιδιωτική και έπίσημη άλληλογραφία του.

175 Κάτω από αυτές τίς συνθήκες ο ρόλος πού έπαιζε ο Αϋγουστος προσωπικά στα οικονομικά του κράτους ήταν έξαιρετικά σημαντικός. Χωρίς τή βοήθειά του τό κράτος αναπόφευκτα θά χρεωκοπούσε ή θά έπρεπε νά καταφύγει στις ληστρικές μεθόδους τής ρεπουμπλικανικής έποχής. Όπως ήταν φυσικό, ή Σύγκλητος πρόθυμα συγκατένευσε στό νά όργανώσει ο Αϋγουστος τό σύστημα εισπραξης του φόρου κληρονομιών — ο όποιος ήταν έξαιρετικά αντιπαθής στους Ρωμαίους πολίτες — νά έλέγχει ο ίδιος τή διαχείριση του δημοσίου ταμείου πού βρισκόταν στον ναό του Κρόνου και τέλος νά επιβλέπουν οί έπίτροποι του <procuratores> τή δραστηριότητα τών άνθυπάτων, τών αντιπραιτόρων και τών ταμιών, τους όποιους έστειλε ή Σύγκλητος νά διοικήσουν τίς επαρχίες της. Στο τέλος τής ζωής και τής ήγεμονίας του ο Αϋγουστος άσκοϋσε οϋσιαστικά τή διοίκηση τής ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, διαχειριζόταν με σύνεση τά οικονομικά της και κατείχε μιά τεράστια περιουσία, τήν όποία διέθετε κυρίως για τό κράτος. Τά οικονομικά τής αυτοκρατορίας ταυτίζονταν σε μεγάλο βαθμό με τά οικονομικά του αυτοκράτορα.

Ό στρατός και ή οικονομία αποτελούσαν τά δύο βασικά στηρίγματα τής προσωπικής εξουσίας του Αϋγούστου. Σε αυτά πρέπει νά προσθέσουμε και τή γενική ίκανοποίηση πού προκάλεσε ή αποκατάσταση τής τάξης. Ίκανοποίηση επικρατούσε προπαντός στις επαρχίες· ύστερα από τήν άναταραχή τών έμφυλίων

πολέμων, χάρη στο νέο σύστημα διακυβέρνησης, τό οποίο ελεγχόταν από τόν αυτοκράτορα, περιόριζε τίς αυθαιρεσίες τών δημοσιωνών καί ρύθμιζε τή συλλογή τών άμέσων φόρων, οί έπαρχίες μπόρεσαν νά ανασάνουν καί νά αναλάβουν από τίς ταλαιπωρίες πού πέρασαν. Έτσι δέν προκαλεί έκπληξη τό γεγονός πώς στην Άνατολή, άκόμη από τό 29 π.Χ., οί άνθρωποι άρχίζουν νά αποδίδουν στόν Αύγουστο θεϊκές τιμές. Στην Ίταλία ή κατάσταση ήταν πιο περίπλοκη. Κι έδω οί κάτοικοι ύποδέχτηκαν μέ χαρά τή γαλήνη, ύστερα από τά δεινά τών έμφυλίων πολέμων, αυτό δμως δέν τούς άρκοϋσε. Κάθε μερίδα του πληθυσμού είχε τίς ιδιαίτερες απαιτήσεις καί προσδοκίες της. Ο Αύγουστος πάντως μπόρεσε μέ λιγότερη ή περισσότερη επιτυχία νά τούς ίκανοποιήσει όλους. Πρώτα άπ' όλα, όπως ήδη ανέφερα, ή Ίταλία διετήρησε τήν κυριαρχική της θέση στην αυτοκρατορία: δέν γινόταν λόγος γιά ένδεχόμενη έξομοίωσή της μέ τίς έπαρχίες καί ο ρωμαϊκός λαός εξακολουθούσε νά είναι κύριος τής ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Δέν υπήρχε καμιά ένδειξη πώς έπρόκειτο νά καταργηθούν οί διακρίσεις μεταξύ τών διαφόρων τάξεων τών Ρωμαίων πολιτών: ή παλιά διαίρεση σέ τάξεις ισχύει καί μάλιστα οί διαχωριστικές γραμμές είναι τώρα έντονότερες. Ένας άπλός πολίτης δέν μπορούσε νά ένταχθεί στην τάξη τών ίππέων, ούτε ένα ίππέας στην τάξη τών συγκλητικών, παρά μόνον άν είχε τήν εύνοια του αυτοκράτορα. Ο Ρωμαίος πού έπεδίωκε μιá τέτοιου είδους κοινωνική άνοδο έπρεπε νά διαθέτει όρισμένη περιουσία, άνεπίληπτη διαγωγή καί, έπιπλέον, τή συγκατάθεση του αυτοκράτορα.

Τό νέο καθεστώς ίκανοποίησε λιγότερο από κάθε άλλη τάξη τούς συγκλητικούς, μολοντί ο Αύγουστος έκανε σ' αυτούς παραχωρήσεις πού φαίνονται γενναϊόδωρες, άν συγκριθούν μέ τή στάση πού είχε τηρήσει ο Καίσαρ άέναντι στή Σύγκλητο. Η Σύγκλητος εξακολούθησε νά ύφίσταται ως άνώτατο συμβουλευτικό σώμα γιά τούς άρχοντες καί ειδικότερα γιά τόν αυτοκράτορα. Ο Αύγουστος τής έδειχνε μεγάλο σεβασμό. Η Σύγκλητος συζητούσε όλες τίς σημαντικές ύποθέσεις του κράτους καί ήταν πάντα άρμόδια γιά τή διοίκηση όρισμένων έπαρχιών· άλλωστε οί διοικητές τους, όπως καί οί διοικητές τών περισσότερων αυτοκρατορικών έπαρχιών, ήταν συγκλητικοί. Συγκλητικούς κυρίως διόριζε επίσης ο Αύγουστος γιά νά τόν εκπροσωποϋν μέσα καί έξω από τήν Ίταλία σέ άποστολές πού του άνέθεταν ή Σύγκλητος καί ο λαός. Συγκλητικοί μόνον είχαν δικαίωμα νά διοικοϋν τίς ρωμαϊκές λεγεώνες. Οί γιοί τους άρχιζαν τή στρατιωτική τους θητεία όχι ως άπλοι όπλίτες αλλά ως άξιωματικοί. Μέλη τών συγκλητικών οίκογενειών καί μόνο μπορούσαν νά εκλεγούν στά ρωμαϊκά αξιώματα καί οί έδρες τής Συγκλήτου καταλαμβάνονταν κυρίως από αυτούς τούς άρχοντες, όταν έληγε ή θητεία τους.

Παρ' όλα αυτά οί συγκλητικοί γνώριζαν καλά πώς, μολοντί είχαν τή δυνατότητα ως σύμβουλοι του αυτοκράτορα νά συζητοϋν τίς κρατικές ύποθέσεις, τό δικαίωμα τής τελικής άπόφασης άνήκε άποκλειστικά στόν ήγεμόνα καί όχι σ'

αυτούς. Ήξεραν ακόμη πώς από τόν αυτοκράτορα καί μόνον εξαρτιόταν τό πολιτικό τους μέλλον. Ὁ λαός εξέλεγε ἄρχοντες μόνον τούς ὑποψηφίους πού αὐτός ἐνέκρινε. Ἐξάλλου ἀπό καιρό σέ καιρό, μέ εἰδική ἐντολή πού ἐπαιρνε ἀπό τόν λαό, ὁ αυτοκράτορας ἀναθεωροῦσε τόν κατάλογο τῶν συγκλητικῶν καί διέγραφε ἀπό αὐτόν ὄσους ἔκρινε ἀνάξιους. Ἐπίσης εἶχε τό δικαίωμα νά διορίσει ὅποιον συγκλητικό ἤθελε σέ ἡγετική θέση τοῦ στρατεύματος ἢ νά τοῦ ἀναθέσει τή διοίκηση μιᾶς αυτοκρατορικής ἐπαρχίας· ἄλλωστε καί ὅταν ἡ ἐπαρχία ἀνῆκε στή δικαιοδοσία τῆς Συγκλήτου, πάλι ὁ διορισμός τοῦ διοικητῆ τῆς ἔπρεπε νά ἐγκριθεῖ ἀπό τόν αυτοκράτορα. Ἀκόμη καί μέσα στήν ἴδια τήν ἐπαρχία του ὁ διοικητής δέν αἰσθανόταν ἐλεύθερος: ἤξερε πώς ἀπό τή μακρινή Ρώμη ἕνα προσεκτικό μάτι τόν παρακολουθοῦσε ἀδιάκοπα. Ἦξερε ακόμη πώς ἦταν προτιμότερο νά ἄρκεστεῖ στόν ὑψηλό μισθό πού εἶχε ὀριστεῖ γιά τούς διοικητές τῶν ἐπαρχιῶν, παρά νά διακινδυνεύσει ἐπιστρέφοντας στή Ρώμη νά ἀντιμετωπίσει ἕνα αὐστηρό καί ἀμερόληπτο δικαστήριο, ὅπου στήν πραγματικότητα θά τόν ἔκρινε ὁ αυτοκράτορας. Τέλος ὁ Αὐγουστος ἦταν πάντοτε πρόθυμος νά ἐνισχύει μέ χρηματικά ποσά συγκλητικούς πού βρισκόνταν σέ δύσκολη οἰκονομική κατάσταση, ἐφόσον τοῦ ἦταν ἀφοσιωμένοι. Αὐτό εἶχε ἰδιαίτερη σημασία, καθώς μιᾶ περιουσία ὄχι λιγότερη ἀπό ἕνα ἑκατομμύριο σηστέρτιους ἦταν ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιά νά γίνει κανείς καί νά παραμείνει μέλος τῆς Συγκλήτου. Ἔτσι ἡ Σύγκλητος, καί γενικά ἡ συγκλητική τάξη, ἐξαρτιόταν ἀποκλειστικά ἀπό τόν Αὐγουστο. Οἱ συγκλητικοί ὑπέκυψαν σ' αὐτή τήν ὀδυνηρή ἀναγκαιότητα· ἴσως ὅμως νά μήν εἶχαν ὑποκύψει, ἂν ὁ Αὐγουστος δέν εἶχε ἀφήσει ἄθικτα ὅλα τά κοινωνικά τους προνόμια.

Ἡ δεύτερη τάξη στή ρωμαϊκή αυτοκρατορία, οἱ ἱππεῖς, ὄχι μόνο ἀποδέχτηκαν τό καθεστῶς τοῦ Αὐγουστού ἀλλά καί τόν βοήθησαν μέ κάθε τρόπο· ἀποδείχθηκαν οἱ πιό ἐμπιστοί ὑποστηρικτές του. Ἡ ἰσχυρή αὐτή τάξη τῶν ἐπιχειρηματιῶν πού ἀναδύθηκε μέσα ἀπό τούς ἐμφυλίους πολέμους δυνατότερη καί πολυπληθέστερη — παρά τά πολλά τῆς θύματα — δέν εἶχε κανένα λόγο νά μήν εἶναι ἱκανοποιημένη ἀπό τόν τρόπο, μέ τόν ὁποῖο τή μεταχειρίστηκε ὁ Αὐγουστος. Τό κάθε ἄλλο παρά ἐντιμο παρελθόν πού ἐπισκίαζε πάρα πολλά ἀπό τά μέλη τῆς ξεχάστηκε: οἱ ἱππεῖς ἀναγνωρίστηκαν ἐπίσημα ὡς ἡ δεύτερη τάξη μέσα στή ρωμαϊκή αυτοκρατορία, ἕνα παρακλάδι τῆς ἀριστοκρατίας (μάλιστα τούς ἀναγνωρίστηκε τό δικαίωμα νά μεταβιβάσουν τήν ιδιότητά τους αὐτή κληρονομικά στούς ἀπογόνους τους). Ἐπίσης οἱ ἱππεῖς ἀπέκτησαν σαφῶς καθορισμένα δικαιώματα στή δημόσια ζωή, ὡς μέλη τῶν ὀρκωτῶν δικαστηρίων, ἀξιωματικοί τοῦ στρατοῦ, οἰκονομικοί ὑπάλληλοι τοῦ αυτοκράτορα, διοικητές ὀρισμένων ἐπαρχιῶν, ὅπως ἡ Αἴγυπτος καί οἱ ἐπαρχίες τῶν Ἰαλπεων πού εἶχαν πρόσφατα ὀργανωθεῖ. Ὑπῆρχαν βέβαια καί ὀρισμένες ἀρνητικές πλευρές: τό πεδίο τῶν δραστηριοτήτων τους σταδιακά περιορίστηκε καί, τό κυριότερο, ἔχασαν τελείως τόν ἀπόλυτο ἔλεγχο πού εἶχαν πρὶν στήν ἐκμίσθωση καί εἰσπραξη τῶν φόρων· ὁ Αὐγουστος

είχε τό δικαίωμα νά ἀπονέμει ἢ νά ἀφαιρεῖ κατά τήν κρίση του ἀπό ὅποιονδήποτε πολίτη τά προνόμια τῆς τάξης τῶν ἰπέων· τέλος οἱ ἰπέεις διαπίστωσαν πώς ἡ στρατιωτική θητεία ἑνός ἀξιοματικοῦ δέν ἀποτελοῦσε μόνο δικαίωμα ἀλλά καί καθήκον. Γενικά ὁμως, ἡ τάξη τῶν ἰπέων στήν ἐποχή τοῦ Αὐγούστου κέρδισε μᾶλλον, παρά ἔχασε.

Ἀλλά καί ὁ ὑπόλοιπος πληθυσμός τῆς Ἰταλίας, πού δέν περιλαμβανόταν στίς δύο ἀνώτερες τάξεις, δέν εἶχε κανένα λόγο νά εἶναι δυσαρεστημένος. Εἶχε μειωθεῖ ἀρκετά στή διάρκεια τῶν ἐμφυλίων πολέμων καί ἡ σύνθεσή του μεταβλήθηκε σημαντικά. Πολλοί εἰσοδοῦντες ἀλλοτε γαιοκτῆμονες εἶδαν τά κτήματά τους νά ἀρπάζονται καί νά παίρνουν τή θέση τους παλαίμαχοι στρατιῶτες. Ὅλα αὐτά ἐγίναν πολύ πρὶν ἀπό τό τέλος τοῦ ἐμφυλίου πολέμου καί αὐτοὶ πού ἔχασαν τήν περιουσία τους εἶχαν στό μεταξύ προσαρμοστεῖ, ὅσο μπορούσαν καλύτερα, στίς νέες συνθήκες. Μετά τή ναυμαχία στό Ἄκτιο ἡ διανομή τῶν κλήρων ἐγινε λιγότερο βεβιασμένα καί περισσότερο συστηματικά: τά κτήματα πού προορίζονταν γιά τοὺς παλαίμαχους δέν παίρνονταν μέ τή βία, ἀλλά ἀγοράζονταν. Γι' αὐτό καί ἡ μεταβίβαση δέν προκαλοῦσε μίση. Πάνω ἀπ' ὅλα, ἡ ἐποχή τῆς ἀβεβαιότητας γιά τό αὐριο εἶχε περάσει καί οἱ ἄνθρωποι μπορούσαν καί πάλι νά ἀνασάνουν ἐλεύθερα. Οἱ ἀδιάκοπες στρατολογίες νεοσυλλέκτων σταμάτησαν, ὁμως μπορούσε νά καταταγεῖ κανεὶς στόν στρατό, ἐφόσον ἤθελε. Οἱ μετακινήσεις στρατευμάτων μέσα στήν Ἰταλία ἔπαψαν καί οἱ κάτοικοί της δέν ἦταν πιά ὑποχρεωμένοι νά προσφέρουν καταλύματα γιά τοὺς στρατιῶτες· ἀνακουφίστηκαν ἐπίσης ἀπό τίς λεηλασίες καί τό βάρος τῶν ἐπιτάξεων. Ἡ ζωὴ εἶχε ξαναβρεῖ τόν ὁμαλό της ρυθμό καί γιά τοὺς Ρωμαίους πολίτες πού κατοικοῦσαν στήν Ἰταλία ἀνοίγονταν λαμπρές προοπτικές. Ἀπό τήν ἄλλη μεριά, οἱ εὐγενεῖς καί οἱ ἀστοὶ τῶν ἐπαρχιῶν μπορούσαν νά ἀποκτήσουν τόν τίτλο τοῦ Ρωμαίου πολίτη καί νά φτάσουν ὡς καί τήν τάξη τῶν ἰπέων, εἴτε μέ προσωπική παρέμβαση τοῦ αὐτοκράτορα, εἴτε ὑπηρετώντας στόν στρατό ἢ στήν τοπική διοίκηση. Ἡ ἀνθησις τοῦ ἐμπορίου καί τῆς βιοτεχνίας ἔδωσε στή δραστήρια καί ἐνεργητικὴ τάξη τῶν ἀπελευθέρων τίς δυνατότητες νά πλουτίσει· ἢ, ἂν προτιμοῦσαν νά ὑπηρετήσουν στήν κρατικὴ διοίκηση, εἶχαν ἐξαιρετικὲς εὐκαιρίες στό ναυτικό, στίς μονάδες τῶν πυροσβεστῶν τῆς Ρώμης, στίς οἰκονομικὲς ὑπηρεσίες.

178

Σύντομη ἀναφορά πρέπει ἐπίσης νά γίνει στό ρωμαϊκὸ προλεταριάτο. Γρήγορα συμβιβάστηκε μέ τήν ἀπώλεια τῆς πολιτικῆς του σημασίας. Περίπου 200.000 προλετάριοι συντηροῦνταν ἀπό τό κράτος, παίρνοντας ὁ καθένας μιὰ ὀρισμένη ποσότητα σιταριοῦ. Γιά τοὺς ὑπόλοιπους φρόντιζε ὁ Αὐγούστος νά μένουν ἱκανοποιημένοι ἐξασφαλίζοντάς τους ἀπασχόληση καί τακτικὴ διασκέδαση καί μοιράζοντάς τους ἀπό καιρὸ σέ καιρὸ χρήματα.

Τό κύρος τοῦ Αὐγούστου στηριζόταν ἐν μέρει στή στρατιωτικὴ του ἐξουσία καί στόν ἔλεγχο πού ὁ ἴδιος ἀσκοῦσε στά οἰκονομικά τοῦ κράτους καί ἐν μέρει στήν ἀπήχηση πού εἶχε βρεῖ τό νέο πολιτικὸ καθεστῶς στά εὐρύτερα λαϊκά

στρώματα. Ἡ συγκεκριμένη μορφή μέ τήν ὁποία ὁ Αὐγουστος περιέβαλλε τήν ἡγετική του θέση μέσα στήν πολιτεία εἶχε δευτερεύουσα σημασία. Καθορίζοντας μέ ἀκρίβεια τή σχέση του μέ τά παλαιότερα πολιτειακά ὄργανα — τούς ἄρχοντες, τή Σύγκλητο καί τή λαϊκή συνέλευση — ἀπέφευγε κάθε ἐνέργεια πού θά μπορούσε νά προξενήσει τήν ἐντύπωση ὅτι ἦταν ἀσύμφωνη πρός τό πολίτευμα τῆς ἐλεύθερης πολιτείας. Δέν ἤθελε κἄν νά ἀκούσει γιά δικτατορία, εἴτε χρονικά περιορισμένη εἴτε ἰσόβια· ἐπίσης δέν ἦταν διατεθειμένος νά δεχτεῖ τόν τίτλο τοῦ «ἐπόπτη τῶν νόμων καί τῶν ἠθῶν». Τό 28 καί 27 π.Χ. παραιτήθηκε ἀπό ὄλες τίς ἔκτακτες ἐξουσίες, πού ὡς τότε κατεῖχε, ἀποκαθιστώντας μέ τήν πράξη αὐτή τό πολίτευμα στή μορφή πού εἶχε πρὶν ἀπό τή δικτατορία τοῦ Καίσαρα. Θεωρητικά ἡ Ρώμη διοικοῦνταν καί πάλι ἀπό τούς ἄρχοντες, τή Σύγκλητο καί τή λαϊκή συνέλευση.

Τό ὅτι τήν ἐξουσία στή Ρώμη ἀσκοῦσε οὐσιαστικά ὁ Αὐγουστος, μολονότι ὁ ἴδιος ἦταν ἓνας ἀπ' αὐτούς τούς ἄρχοντες, ὀφειλόταν στήν προσωπική του ἀκτινοβολία, τό ἠθικό του κύρος καί στήν ἐπιθυμία πού εἶχαν ἐκφράσει ἡ Σύγκλητος καί ὁ λαός νά ἀναλάβει αὐτός τή διακυβέρνηση τοῦ κράτους. Ἀπό τήν ἀποψη αὐτή ὁ νέος Ρωμαῖος ἡγεμόνας ἦταν ἓνας δευτερος Πομπήιος: ὁ Αὐγουστος ἦταν ὅ,τι θέλησε νά γίνει ὁ Πομπήιος. Μέ ἀπόφαση τῆς Συγκλήτου εἶχε ἀποκτήσει, ὡς ἀνθύπατος, τόν ἐλεγκτοῦ στρατοῦ· τή δημαρχική ἐξουσία τοῦ τήν ἔδωσε ὁ λαός, ὅπως εἶχε γίνει μέ τόν Καίσαρα. Ὡς τό 23 π.Χ. ἐκλεγόταν κάθε χρόνο ὑπατος σύμφωνα μέ τήν κανονική διαδικασία· ὕστερα, μολονότι τόν πίεζαν οἱ ἐκλογεῖς του νά θέσει ὑποψηφιότητα, ἀσκοῦσε αὐτό τό ἀξίωμα μόνο σέ ἐξαιρετικές περιστάσεις καί ἀφοῦ ἄφηνε νά μεσολαβήσει μεγάλο χρονικό διάστημα. Ἀπό τυπική ἀποψη τό κράτος κυβερνιόταν, ὅπως καί στό παρελθόν, ἀπό τή Σύγκλητο, μέ ἐξαίρεση τίς αὐτοκρατορικές ἐπαρχίες — πού ἡ ἴδια ἡ Σύγκλητος εἶχε μεταβιβάσει στή δικαιοδοσία τοῦ Αὐγούστου — καί τούς τομεῖς ἐκείνους τῆς κρατικῆς διοίκησης, τούς ὁποίους ὁ αὐτοκράτορας εἶχε ἀναλάβει ὕστερα ἀπό ἔντονες παρακλήσεις τῆς Συγκλήτου καί τοῦ λαοῦ, ὅπως ἦταν ἡ προμήθεια καί ἡ διανομή τῶν εἰσαγομένων σιτηρῶν, ἡ συντήρηση τῶν δρόμων, ἡ διασφάλιση τῆς τάξης στήν πρωτεύουσα. Ἄν ὁ Αὐγουστος ἦταν ἐκεῖνος πού κυβερνοῦσε οὐσιαστικά τό ρωμαϊκό κράτος καί ὄχι ἡ Σύγκλητος καί ἡ λαϊκή συνέλευση, τότε καί ἡ Σύγκλητος καί ἡ λαϊκή συνέλευση χωρίς καμιά, ἐμφανῆ τουλάχιστον, πίεση ἀπό τόν ἴδιο τόν ἡγεμόνα, ἦταν ἰκανοποιημένες ἀπό τό νέο καθεστώς.

Ἡ σταθερή καί συνετή ἐξωτερική πολιτική τοῦ Αὐγούστου συνέβαλε ἐπίσης σημαντικά στήν ἐνίσχυση τοῦ καθεστώτος του. Τό σύστημα πού ἐφάρμοσε κατανέμοντας τά τμήματα τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ στίς ἀπειλούμενες περιοχές τῶν συνόρων ἀποδείχθηκε ὠφέλιμο: ἐξασφάλισε τήν εἰρήνη καί τή δυνατότητα οἰκονομικῆς ἀνάπτυξης τόσο στίς ἐπαρχίες ὅσο καί στήν Ἰταλία. Βέβαια ἐξακολουθοῦσαν νά γίνονται πολεμικές ἐπιχειρήσεις στίς μεθοριακές περιοχές, στόχος

τους όμως τώρα ήταν η ενίσχυση και η σταθεροποίηση των συνόρων. Όπου κρινόταν αναγκαίο, ο στρατός κατελάμβανε νέα εδάφη και τα προσαρτούσε στις επαρχίες που ήδη υπήρχαν. Έτσι ύστερα από μακρούς κι επίπονους αγώνες κατακτήθηκε το τμήμα της Ισπανίας που παρέμενε ακόμη ανεξάρτητο και όλη η χώρα διαιρέθηκε σε τρεις επαρχίες, τη Βαιτική, που διοικούσε η Σύγκλητος, την Ταρρακωνησία και τη Λυσιτανία που διοικούσε ο Αύγουστος.

Η κατάσταση ήταν πιο περίπλοκη στα ανατολικά σύνορα της Γαλατίας, δηλ. στον Ρήνο, όπως και στον Δούναβη, στην περιοχή δηλαδή που συνόρευε με τη Μακεδονία και τη ρωμαϊκή επαρχία του Ίλλυρικού. Η Γαλατία είχε τώρα υποταχθεί τελείως και στο έσωτερικό της επικρατούσε ειρήνη. Διαιρέθηκε σε τέσσερις επαρχίες: η Ναρβωνησία (Narbonensis) ανήκε στη δικαιοδοσία της Συγκλήτου, η Άκουιτανία, Λουγδουνησία και Βελγική (Aquitania, Lugdunensis, Belgica) στη δικαιοδοσία του αυτοκράτορα. Έτσι ο αυτοκράτορας είχε τη δυνατότητα να στρέψει την προσοχή του στα βόρεια σύνορα, με άλλα λόγια στις σχέσεις της Ρώμης με τα γερμανικά φύλα. Είναι άπιθανο να σκέφτηκε ποτέ ο Αύγουστος να συμπεριλάβει όλους τους Γερμανούς στο ρωμαϊκό κράτος. Οι περισσότεροι δεν είχαν καμιά επαφή με τον ελληνορωμαϊκό πολιτισμό και ζούσαν σε τόσο πρωτόγονες συνθήκες, ώστε τό να μεταβληθούν τά δάση τους σε τμήμα ρωμαϊκής επαρχίας ούτε καν μπορούσε να συζητηθεί. Τά σχέδια του Αύγουστου ήταν μετριοπαθέστερα. Ήθελε να ενσωματώσει στη ρωμαϊκή αυτοκρατορία όλα τά θρακικά και κελτικά φύλα που κατοικούσαν νότια από τον Δούναβη και όλα τά γερμανικά στα δυτικά του Έλβα — φύλα που ήδη είχαν δεχτεί ρωμαϊκές επιδράσεις — και με αυτό τον τρόπο να δημιουργήσει μία φυσική συνοριακή γραμμή, όσο τό δυνατόν περιορισμένη, την όποια θά ήταν εύκολο να υπερασπιστούν οι ρωμαϊκές δυνάμεις· θά εκτεινόταν από τον Εύξεινο Πόντο κατά μήκος του Δούναβη και του Έλβα ως τη Βόρεια Θάλασσα.

180 Από νωρίς ο Αύγουστος προχώρησε συστηματικά στην κατάκτηση των περιοχών που βρίσκονταν νότια του Δούναβη και ανατολικά του Ρήνου. Τό 35 και τό 34 π.Χ., ενώ ακόμη ήταν μέλος της τριανδρίας, διεξήγαγε ο ίδιος ένα μακροχρόνιο και πεισματικό πόλεμο έναντίον των ιλλυρικών φύλων, των Ίαπόδων και Δαλματών, κερδίζοντας έτσι για τή Ρώμη μία λωρίδα γης στην ανατολική ακτή της Αδριατικής μαζί με όλες τίς ελληνικές και ήμειλληνικές πόλεις της, από όπου άρχισαν να αναπτύσσονται σχέσεις με τίς νέες ρωμαϊκές αποικίες και τούς οικισμούς του Άνω Δούναβη. Τό επόμενο βήμα ήταν η κατάκτηση και ειρήνευση της περιοχής των Άλπεων από τούς προγονούς του αυτοκράτορα, *Τιβέριο* και *Δροῦσο*. Ο ίδιος ο Αύγουστος είχε πολεμήσει εκεί τό 35 και τό 34 π.Χ. και τό 25 π.Χ. υπέταξε και εξόντωσε τούς Σαλάσσιους. Η ρωμαϊκή επέκταση στην περιοχή αυτή ολοκληρώθηκε από τούς προγονούς του Αύγουστου ανάμεσα στό 15 και τό 13 π.Χ., όταν προσαρτήθηκε η περιοχή των Άλπεων και διαιρέθηκε πρώτα σε στρατιωτικούς τομείς και άργότερα σε τέσσερις μικρές επαρχίες.

χίες πού τίς κυβερνοῦσαν «ἐπίτροποι» (procuratores), ἐκπρόσωποι δηλ. τοῦ αὐτοκράτορα. Νωρίτερα ἀκόμη, ἀπό τό 29 ὡς τό 25 π.Χ., ὁ *Μάρκος Λικίνιος Κράσσο*, διοικητής τῆς Μακεδονίας, μετά ἀπό νικηφόρες ἐκστρατείες εἶχε ἐπεκτείνει τά σύνορα τῆς αὐτοκρατορίας ὡς τόν Κάτω Δούναβη καί εἶχε ἐξαναγκάσει τά θρακικά καί ἰλλυρικά φύλα τῆς περιοχῆς νά ὑποταχθοῦν στή Ρώμη. Τό ἔργο του συνέχισαν ὁ *Μάρκος Λόλλιος* καί ὁ *Γάιος Καλπούρνιος Πίσων* μέ σημαντικά ἀποτελέσματα: τό ἐξαρτημένο ἀπό τήν αὐτοκρατορία καί ὑποτελές θρακικό βασίλειο τῶν Ὀδρυσῶν ἐνισχύθηκε, ἡ Ρώμη ἐγινε ἡ προστάτιδα δύναμη γιά τίς ἑλληνικές πόλεις στή δυτική ἀκτῆ τοῦ Εὐξείνου Πόντου καί δημιούργησε σχέσεις μέ τίς ἑλληνικές ἀποικίες τῶν βορείων ἀκτῶν· ἐπίσης ἐγκατέστησε στρατιωτικές δυνάμεις στόν Κάτω Δούναβη, στή Μοισία.

Συγχρόνως προχωροῦσε συστηματικά ἡ ὑποταγή τοῦ τμήματος τῆς Γερμανίας πού βρισκόταν νότια τοῦ Ἑλβα καί ἡ μετατροπή του σέ ρωμαϊκή ἐπαρχία. Ἡ ἐπιχείρηση εἶχε ἀνατεθεῖ στόν Δροῦσο, τόν προγονό τοῦ αὐτοκράτορα, διοικητή τῆς Γαλατίας καί τῆς περιοχῆς τοῦ Ρήνου. Οἱ ἐπιχειρήσεις πού ἄρχισαν τό 12 π.Χ. σημείωσαν ἐπιτυχία· οἱ Γερμανοί δέν πρόβαλαν σοβαρή ἀντίσταση. Ὁμως τό 9 π.Χ., πρὶν ἀκόμη ὀλοκληρωθεῖ ἡ ἀποστολή του, ὁ Δροῦσος τραυματίστηκε θανάσιμα πέφτοντας ἀπό τό ἄλογό του, καθὼς ἐπέστρεφε στόν Ρήνο. Τό ἔργο του συνέχισε γιά ἄλλα δύο χρόνια ὁ μεγαλύτερος ἀδελφός του Τιβέριος, τό σπουδαιότερο ἐπίτευγμα τοῦ ὁποίου στήν περιοχή τοῦ Ρήνου, ἡ ἐξόντωση τῶν Συγάμβρων, προκάλεσε μεγάλη ἐντύπωση στή Ρώμη. Τό 6 π.Χ. ἐξαιτίας τῆς ψυχρότητας πού δημιουργήθηκε στίς σχέσεις του μέ τόν Αὐγουστο, ὁ Τιβέριος ἀποσύρθηκε γιά ἓνα διάστημα ἀπό τή δημόσια ζωή καί τήν ἐξωτερική πολιτική τῆς Ρώμης στόν Ρήνο καί τόν βόρειο Δούναβη διηύθυναν τώρα οἱ διοικητές τῶν μεθοριακῶν περιοχῶν τοῦ Δούναβη. Ἀκολούθησαν καί ἄλλες ἐκστρατείες στή Γερμανία. Ὁ *Λεύκιος Δομίτιος Ἀχινόβαρβος*, ἓνας ἱκανός στρατηγός πού ἀπό ἄρκετά χρόνια διοικοῦσε τά ρωμαϊκά στρατεύματα, ἔφτασε μέ τίς ἐπιτυχίες του πολύ κοντά στόν στόχο του, νά καταλάβει ὀλόκληρο τό τμήμα τῆς Γερμανίας νότια τοῦ Ἑλβα καί νά ἐπεκτείνει τά ρωμαϊκά σύνορα ὡς τόν Ἑλβα καί τόν Δούναβη· τό μόνο πού ἀπέμενε ἦταν νά συντριβεῖ τό ἰσχυρό βασίλειο τοῦ *Μαροβόδου* στή σημερινή Βοημία. Τό 6 μ.Χ. εἶχαν ὀλοκληρωθεῖ οἱ προετοιμασίες γιά μιὰ μεγάλη ἐκστρατεία, τήν ὁποία διηύθυνε ὁ Τιβέριος πού δύο χρόνια πρὶν εἶχε καί πάλι ἀναλάβει τή διοίκηση τῆς περιοχῆς τοῦ Ρήνου. Ἀλλεπάλληλες πανωλεθρίες ἐπληξαν ὁμως τοὺς Ρωμαίους καί κατέστρεψαν τελικά τό ἔργο πού μέ ὑπομονή εἶχαν ἐπιτελέσει ὁ Δροῦσος καί οἱ διάδοχοί του στή Γερμανία.

Τά φύλα τῆς Παννονίας νότια τοῦ Δούναβη πού ἐν μέρει εἶχαν ὑποταγεῖ ἀπό τόν Αὐγουστο τό 35 καί τό 34 π.Χ. ἐξεγέρθηκαν τώρα ἀπειλητικά στά νῶτα τοῦ ρωμαϊκοῦ στρατοῦ καί ἐνώθηκαν σύντομα μέ τοὺς Δαλματούς. Ὁ πόλεμος προκάλεσε τόση ἀνησυχία καί οἱ ἐπιτυχίες τῶν ἐπαναστατῶν ἦταν τόσο μεγάλες, ὥστε ἡ Ἰταλία προετοιμάστηκε γιά μιὰ νέα βαρβαρική εἰσβολή καί ὁ Αὐγουστος

ἔσπευσε νά ἐπιστρατεύσει ὅλες τίς στρατιωτικές δυνάμεις τῆς αὐτοκρατορίας· μάλιστα γιά πρώτη φορά ἐφάρμοσε τό μέτρο τῆς ὑποχρεωτικῆς στρατολογίας. Τόν κίνδυνο ἀπέτρεψαν οἱ καλά σχεδιασμένες καί συστηματικά ὀργανωμένες ἐπιχειρήσεις τοῦ Τιβερίου· ὁ Γερμανικός, ὁ νεαρός — καί δημοφιλῆς ἀργότερα — γιός τοῦ Δρούσου, ὑπηρετοῦσε στό ἐπιτελεῖο τοῦ θείου του. Ὡστόσο, ἐνῶ ἡ ἐξέγερση δέν εἶχε ἀκόμη τελείως κατασταλεῖ καί ἡ ρωμαϊκή κυριαρχία στόν Δούναβη δέν εἶχε ἀποκατασταθεῖ ἀπόλυτα, οἱ ρωμαϊκές δυνάμεις στόν Ρῆνο ὑπέστησαν μιά νέα καταστροφή. Τό 9 μ.Χ. οἱ λεγεῶνες πού διοικοῦσε ὁ *Λεύκιος Κοϊντίλιος Βάρος* ἐκτελοῦσαν τήν ἐτήσια στρατιωτική τους περιοδεία στή Γερμανία, μέ σκοπό μεταξύ τῶν ἄλλων τήν κατασκευή δρόμων καί τήν ὀχύρωση νέων στρατοπέδων. Μερικά γερμανικά φύλα, μέ ἐπικεφαλῆς τόν πρίγκηπα *Ἀρμίνιο* — πού εἶχε γνωρίσει τή ρωμαϊκή στρατιωτική ἐκπαίδευση — κατόρθωσαν νά παρασύρουν τόν Βάρο καί τοὺς ἄντρες του σέ παγίδα μέσα στό Τευτοβούργιο δάσος καί νά τοὺς περικυκλώσουν. Ὁ ἴδιος ὁ Βάρος σκοτώθηκε, τρεῖς λεγεῶνες καί μερικές συμμαχικές κοόρτες ἐξοντώθηκαν. Ὅλο τό ἔργο τοῦ Αὐγούστου στή Γερμανία εἶχε πρὸς τό παρόν καταρρεύσει. Βέβαια οἱ Ρωμαῖοι κρατοῦσαν σταθερά τίς θέσεις τους στά σύνορα τοῦ Δούναβη, ὑποχρεώθηκαν ὁμως νά ἀποσυρθοῦν ἀπό τόν Ἑλβα καί νά συγκεντρώσουν τίς προσπάθειές τους στήν ὀχύρωση τοῦ Ρῆνου. Ὅταν θά δοῦμε ἀργότερα, ἡ ὑποχώρηση αὐτή πού στά χρόνια τοῦ Αὐγούστου φαινόταν νά εἶναι προσωρινός ἐλιγμός, πῆρε μέ τόν καιρό τόν χαρακτήρα μόνιμου διακανονισμοῦ.

182 Στήν Ἀνατολή ὁ Αὐγούστος ἀπέφυγε ὀποιαδήποτε ἐπεκτατική πολιτική. Ἡ Αἴγυπτος, ὅπως ἤδη ἀνέφερα, εἶχε προσαρτηθεῖ στό ρωμαϊκό κράτος, ὕστερα ἀπό τόν θάνατο τοῦ Ἀντωνίου καί τῆς Κλεοπάτρας. Οἱ ἐπιχειρήσεις πού διεξήγαγαν ἀπό τήν Αἴγυπτο ὁ Γάιος Πετρώνιος στή Νουβία καί ὁ Αἴλιος Γάλλος στήν Ἀραβία προώθησαν τίς ρωμαϊκές ἐμπορικές συναλλαγές μέ τήν κεντρική Ἀφρική, τήν Εὐδαίμονα Ἀραβία καί τήν Ἰνδία. Τό 20 π.Χ., ὕστερα ἀπό τή σύναψη μιᾶς συμφωνίας μέ τοὺς Ρωμαίους, οἱ Πάρθοι ἀπέδωσαν τοὺς Ρωμαίους αἰχμαλώτους καί τίς σημαίες πού εἶχαν ἀπό τοὺς πολέμους μέ τόν Κράσσο καί τόν Ἀντώνιο. Στήν Ἀρμενία ὁ Αὐγούστος ἀρκέστηκε στό νά ἀσκεῖ ἔμμεση ἐπιρροή μέσφ τῶν ντόπιων βασιλέων, οἱ ὁποῖοι κρατοῦσαν τόν θρόνο τους χάρις στήν ὑποστήριξη τῶν Ρωμαίων, καί φρόντιζαν νά ἔχουν καλές σχέσεις μέ τοὺς ὑποστηρικτές τους. Ὁ Γάιος, ὁ ἐγγονός καί διάδοχος τοῦ Αὐγούστου, ἔχασε τή ζωή του, καθώς προσπαθοῦσε νά ἐγκαταστήσει στόν θρόνο τῆς Ἀρμενίας κάποιον ἀπό τοὺς εὐνοουμένους τῶν Ρωμαίων. Στή Μ. Ἀσία ὁ Αὐγούστος συνέχισε τήν πολιτική τῶν προκατόχων του, τοῦ Πομπηίου καί τοῦ Καίσαρα: ὀρισμένες περιοχές ἐξακολούθησαν νά ἀποτελοῦν ὑποτελεῖ βασιλεία, ἄλλες, ὅπως ἡ Γαλατία, ἔγιναν ρωμαϊκές ἐπαρχίες. Στήν Ἀσία ὁ Αὐγούστος δέν βρέθηκε ποτέ στήν ἀνάγκη νά διεξαγάγει τακτικό πόλεμο· οἱ ἐπιχειρήσεις ἐναντίον ληστρικῶν φύλων στά βου- νά τῆς Πισιδίας δέν μποροῦν νά χαρακτηριστοῦν ὡς πόλεμοι.

Όσο περισσότερο ο Αύγουστος συγκέντρωνε στά χέρια του τή διαχείριση τῶν ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων καί τόν ἔλεγχο τοῦ στρατοῦ, τόσο λιγότερο γινόταν τό ἐνδιαφέρον τοῦ πληθυσμοῦ τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας γιά τήν ἐξωτερική πολιτική. Ὁ κίνδυνος εἰσβολῆς ἐξωτερικοῦ ἐχθροῦ ἐξαφανίστηκε, οἱ πόλεμοι ἀποσκοποῦσαν μόνο στήν ἐνίσχυση τῶν συνόρων· ἀκόμη καί οἱ παραμεθόριες περιοχές ἔπαυσαν νά ζοῦν μέ τόν φόβο ἐπιδρομῶν ἀπό τά γειτονικά φύλα. Ἔτσι, ὡς ὑπερασπιστής καί φύλακας τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, ὁ Αὔγουστος ἀπέκτησε ἀπαράμιλλη αἴγλη.